

Frimärkstryckaren som flög i luften

Pehr Ambjörn Sparres höjdpunkter och vågdalar

av Björn Sylwan

Ballongjakt

I slutet av 1970-talet hörde jag någon nämna att Pehr Ambjörn Sparre, vår förste frimärkstillverkare, också skulle ha varit den förste svensken i luften. Den gången fäste jag mig inte närmare vid det – på ett sätt var uppgiften för bra för att vara sann.

Nu, i sen tid, kom jag att intressera mig för den mångfacetterade men märkligt litet dokumenterade greven av delvis andra skäl. En sökning på hans namn på Internet gav mycket få träffar. Men en av dem kändes sporrande. Ballongföraren och flyghistorikern Seve Ungermark har lagt ut en omfattande information – ”Sjärens vingar” – om ballongflygets teknik- och kulturhistoria ända sedan begynnelsen på 1700-talet. Perspektivet är helt internationellt, de svenska inslagen är inte så många.

Ungermark skriver: [...] *Enligt samstämmiga uppgifter är greve Per Ambjörn Sparre den förste svensk som seglat i luftballong – det skedde 1851. Det var den 13 juli i en ballong fördr av italieneren Joseph Tardini. Det tycks ha varit en mycket lyckad färd, eftersom de båda gjorde en ny uppstigning redan den 20 juli. Ytterligare en vecka senare påstås Tardini ha stigit till väders sittande på en ren med senare landning på Värmdön. [...].*

De här uppgifterna och den exakta dateringen föreföll ju övertygande men jag kände mig inte helt säker. Handfasta bevis och

BJÖRN SYLWAN

är född i Falun den 11 december 1946, studentexamen där 1966. Konstvetare och etnolog, fil. kand. i Uppsala 1971.

Han arbetar inom Postmuseum sedan 25 år, huvudsakligen med äldre svenskt filatelistiskt material, frimärksförlagor och tillfälliga utställningar. Björn Sylwan har också ingått i den arbetsgrupp som 1999 skapade basutställningen *Märkvärdigt!* och, år 2000, den katalog som berättar om utställningen. Tidigast publicerad som sjuåring i juni 1954. Bland ett stort antal essäer och artiklar under senare tid kan nämnas bidrag i *Postryttaren* 1984, 1988, 1997, 1998, 1999 och 2001.

klara referenser till pålitliga källor krävdes och jag ställde några skriftliga frågor till Ungermark. Han svarade mycket vänligt – det blev upptakten till en rätt omfattande ömsesidig utväxling av funderingar och fakta. Men han kunde inte ge några exakta tips om hur Sparres föregivna flyginsatser objektivet skulle kunna styrkas.

Pehr Ambjörn Sparres namn tycks av tradition nämnas när fackfolk talar om svenska flygpionjärer. Däremot känner de inte till att mannen har en plats i den svenska frimärkshistorien. Och bland filatelister är förhållandet det omvända. Det är beteck-

nande att de två personer som förut sammanställt smärre rapporter om P. A. Sparres liv för en frimärksintresserad läsekrets, Paul Gerhard Heurgren (1886-1966) och Sven Åkerstedt (1904-1977), inte nämner ett ord om hans äventyr i luften.

Vid mina kontakter med ordföranden i släktföreningen Sparre, Per Sparre i Stock-sund, blev resultatet likartat. En stor bered-villighet att bistå med information och käll-material i allmänhet men inget konkret i ballongärendet. Den gamle fränden var enligt en envis tradition först i luften men hur det slutgiltigt skulle bekräftas var osäkert. Detta var i december år 2000 och jag beslöt mig för att gå till botten med ballonghistorien, en gång för alla.

I underjorden

Jag bestämde mig för att använda de vardagar som var insprängda mellan jul- och ny-årshelgerna till något meningsfullt. Det var troligt att så ovanliga händelser som ballongfärder i Stockholm vid 1800-talets mitt, med eller utan svenskt deltagande, på ett eller annat sätt skulle avspegla sig i den tidens tidningar.

I Kungl. Bibliotekets avdelning för mikrofilmade tidningslägg fem våningar under markplanet blev jag sittande många timmar under åtskilliga dagar. På repiga och ibland rejält svårtolkade filmremsor tonade ett samhälle fram så som det såg sig självt, just då, för 150 år sedan. Jag föll handlöst ned i en annan tid.

Tre stockholmstidningar beslöt jag mig att försöka granska särskilt noga under ut-givningstiden 1 juni till 30 september 1851. Dessa var dagliga (de kom inte ut på sönda-gar) och borde rimligen kunna innehålla nå-gon typ av notiser i ärendet. Det var *Stock-holms Dagblad* som existerade under perio-den 1824-1931 och *Aftonbladet* som började ges ut 1830 och ännu lever kvar. Den tredje var den kortlivade *Bore* som kom 1849 och som lades ned just 1851, men först sent på året.

I början kändes lästekniken ovan, viktiga upplysningar fanns dolda i ett virrvarr av

Pehr Ambjörn Sparre i de tidiga tonåren. Självporträtt i blyerts ca. 1843. Privat ägo.

underrättelser och reklam. Tydlig rubriksätt-ning var inte på modet eller användes i vart fall ytterligt sparsamt. Finstiltla men för min del avgörande rapporter blandades med an-annonser där dräktiga suggor och dygdiga mamseller erbjöd sina tjänster. *Stockholms Dagblad* var dessutom vid den här tiden satt med frakturstil vilket knappast gjorde den lättare att orientera sig i.

Det lyckades mig att finna det jag sökte och mer därtill. Allt eftersom högen med avskrifter och minnesanteckningar växte på bordet insåg jag att mitt försök att teckna Sparres porträtt hade bringats i obalans redan från början. Rikedomerna på ballongma-terial och mitt eget intresse för saken gjorde projektet paradoxalt framtungt, innan jag ens hade börjat skriva den löpande texten.

I en trängre mening upptog aktiv luft-segling en mycket liten del av Pehr Am-björn Sparres tillvaro. Det rörde sig om mindre än två timmar i ett levnadslopp som sträckte sig över i det närmaste 93 år. Att jag

här låter hans äventyr i Stockholm sommaren 1851 få stort utrymme beror naturligtvis på att jag tycker skeendet är spännande och fantasieggande. Dessutom fyller hans brava-der 150 år. Men jag tror också att de här händelserna berättar något betydelsefullt om den unge Sparre som människa. Det var inte någon slump att det var just han som fick vara med om dem.

Släkten Sparre

Den svenske frimärkspionjären Pehr Ambjörn Sparre föddes i Karlskrona den 10 juni 1828. Han tillhörde en släkt som kan följas till Västergötland vid 1300-talets slut. En ättling till riksrådet Lars Siggesson Sparre (1490-1554) introducerades 1625 med namnet Sparre af Rossvik. Rådsherren Erik Larsson Sparre (1550-1600) var en av de fem olyckliga som miste livet vid Linköpings blodbad. Den Sigismund-trogna gruppen beskyldes av hertig Karl för landsförräderi och försök till splittring av Vasahuset. Som åklagare uppträdde Erik Tegel, son till Erik XIV:s ökände sekreterare Jöran Persson. Erik Sparre beträdde schavotten den 20 mars 1600; han var den andre i gruppen vars huvuden föll under bödelsyxan. Den dagen blev tjugotvå barn faderlösa.

Som en senkommen äreräddning blev alla Erik Sparres efterlevande 1647 upphöjda till friherrligt stånd. År 1719 förlänades en gren grevlig värdighet under namnet Sparre af Söfdeborg. Den introducerades året därpå som nr. 66 i den svenska adelskalendern. Det var den släktgrenen som Pehr Ambjörn Sparre tillhörde.

En mer folkligt bekant frände men sprungen ur den ovan nämnda adliga ätten Sparre af Rossvik är löjtnanten Bengt Edvard Sixten Sparre (1854-1889). Han är den manlige huvudpersonen i dramat kring Elvira Madigan (eg. Hedvig Jensen 1867-1889). Sixten Sparre, som var gift, förälskade sig i den danska lindansösen vid en föreställning i Köpenhamn 1888 och flydde hemmet tillsammans med henne. Den 20 juli 1889 påträffades de döda i Taasinge i Danmark, skjutna med Sparres pistol. Ett av våra sista

Sankt Laurentii kyrka i Söderköping.
Oljemålning av Pehr Ambjörn Sparre ca. 1850.
Privat ägo.

genuina skillingtryck, J. L. Saxons "Sorgeliga saker hända" (1889), minner om deras passion liksom Bo Widerbergs film "Elvira Madigan" från 1967.

Marte et arte

Sparrarna, åtminstone de manliga, var närmast dömda till ett liv i någon slags offentlighet. Konkurrenten om ryktbarhet har varit hård. Vår frimärkspionjär har haft oturen att komma i kläm mellan en stundtals mer berömd far och en likaledes mer omtalad son. Det är belysande att i *Nordisk Familjebok* (tredje uppl. 1944) presenteras, förutom en utförlig släktöversikt, inte mindre än 21 längre eller kortare biografier över bärare av namnet. Den olycklige löjtnanten Sixten Sparre saknas dock. Inte heller Pehr Am-

björn Sparre har ansetts vara tillräckligt allmänt känd för att uppmärksammas bland dessa. Men hans far och hans son finns med.

Fadern, greve Per Georg Sparre (1790-1871), född på Lessebo bruk, var en krigsveteran som slöt sin militära bana som överste i marinen. I ungdomen hade han deltagit i strider mot ryssarna i södra Finland och senare vid Rathan och Säfvar i Västerbotten. Som löjtnant kom han att uppleva kriget mot Napoleon 1813-1814. Han fanns på plats under bombardemanget mot Hamburg och medverkade i träffningarna vid Grossbeeren, Jüterbock och Leipzig.

Hans ryktbarhet under 1800-talet kom sig emellertid främst av hans litterära verksamhet. Han författade historiska verk i Walter Scotts anda och vann en omfattande popularitet. Hans romaner med motiv från sjön, "Den siste friseblaren" (1832), "Adolf

Findling" (1835), "Standaret" (1847) och "Sjökadetten i Gustaf III:s tid" (1850) gick ut i ansenliga upplagor och nytrycktes och lästes ännu vid slutet av 1800-talet.

Per Georg Sparre gifte sig den 12 december 1824 i Karlskrona med Eva Carolina Pijhlgardt (1796-1876), dotter till en ryttmästare i staden.

I äktenskapet föddes tre barn som alla nådde vuxen ålder; sönerna Lars Erik Georg (1825-1891) och Pehr Ambjörn och, betydligt senare, en dotter, Ulrika Carolina Adelheid Sparre som föddes 1839 och avled ogift 1880.

Ungdomsår

Pehr Ambjörn Sparre lämnade tidigt föräldrahemmet i Karlskrona. Skoltiden avslutade han som student i Uppsala 1847 och året därpå började han som elev vid Motala mekaniska verkstad. Han hade redan under pojksåren briljerat med sin mekaniska skicklighet och uppfinningsrikedom.

I Motala kunde han under verkstadschefen Otto E. Carlsunds (1809-1884) och Edvard A. Ollmans (1813-1901) ledning på ett handfast sätt pröva sina idéer. Motala verkstad var den tidens stora plantskola för begåvade och driftiga mekaniker. Den hade grundats 1822 av Götha Canal Bolag, framför allt för att förse kanalbygget med utrustning, slussportar och järnbroar.

Senare kom Motala verkstad, en gång Sveriges största industriarbetsplats, att till en del inrikta tillverkningen på byggandet av krigs- och handelsfartyg och artilleripjäser åt flottan. Det första ångfartyget som byggdes var "Motala" som levererades till Kongl. Postverket 1831.

Utbildningstiden i Östergötland varade i tre år. För Pehr Ambjörn Sparres del kom den att innebära en dragning till krigiska konstruktioner som, parallellt med hans fascination för papper och papperstillverkning, kom att följa honom livet igenom.

Ett porträtt i olja visande P. A. Sparre i tjugosjuårsåldern, vid tiden för de första svenska frimärkenas införande, finns i Postmuseum. Det har utförts som en rekonstruktion, efter pappans död, av sonen-

Översten och författaren Per Georg Sparre vid 72 års ålder. Foto i Karlskrona 1862.

Pehr Ambjörn Sparre
vid tiden för utgivningen av de första svenska frimärkena 1855.
Oljemålning i Postmuseum av sonen, Louis Sparre.

konstnären Louis Sparre. Möjligen har det skapats efter en daguerrotypi från tiden. Pehr Ambjörn Sparre möter oss med en trotsig och självmedveten mörkblå blick. Anletsdragen uttrycker en nervös, rastlös verksamhetsiver. En klockkedja av massivt guld glimmar, nonchalant placerad men med yttersta beräkning.

De knapphändiga källor som ger inblickar i P. A. Sparres liv ger sammantagna en motsägelsefull bild av en komplicerad karaktär. En säkerhet beträffande den egna dugligheten som han inte alltid exponerade på ett taktiskt sätt. Ett hetsigt temperament och en inneboende stolthet som kunde innebära att han bröt med medarbetare eller uppdragsgivare i förtid. Ernst Nathorst-Böös talar i samband med Sparres korta tid

som föreståndare vid Tumba pappersbruk om "Sparres säkerligen stundom nästan besvärande stridbarhet" vilket förefaller att vara en utsökt underdrift.

En kallblodighet och okänslighet för fysisk smärta och psykiska påfrestningar tonar också fram. Paul Gerhard Heurgren, på den tiden chef för Postmuseum, skriver om detta i en passus i en kort Sparre-biografi som publicerades i *Frimärkets Dags årsbok* 1945. Jag tror nu inte att anekdoten är sann, åtminstone inte fullt ut. Heurgrens försök till biografi är överhuvudtaget rätt förenklat, närmast tillrättalagt för barn och helt utan angivna källor.

Anekdoten, som givetvis presenteras som ett autentiskt historiskt faktum, berättar följande: P. A. Sparre var, efter att ha in-

sjuknat i svår scharlakansfeber som elvaåring, mycket döv. Under en kortare period vid 1850-talets början studerade han medicin i Uppsala. Med ett enda mål för ögonen – att inhämta kunskaper om örats fysiologi och därefter själv åstadkomma en förbättring av sin hörsel. Han var besluten att operera bort sina trumhinnor och ersätta dem med något transplanat.

”På till obduktion inlämnade lik övade han sig sedan i mörker att operera bort trumhinnorna. När han så fått full färdighet häri, skar han bort sina egna trumhinnor och ersatte dessa med lösa hinnor av dovhjortsskinn. Och därefter hörde han i många år ganska bra”, avslutar Heurgren.

Historien visar onekligen några drag i Sparres personlighet. En hektisk målmedvetenhet i kombination med en märkvärdig kyla. Jag kan rent av gå med på att den delvis är korrekt återgiven. Men, utan att alls vara bevandrad i örats vård i sjukdom och hälsa – det lyckliga slutet förefaller osannolikt.

Eftersom källmaterialet om vår frimärkspionjär är magert och svårtillgängligt har P. G. Heurgren nöjt sig med att ösa och destillera ur en enda brunn. Han har haft tillgång till en artikel i *Stockholms-Tidningen* den 26 januari 1936. I den ger signaturen ”Wolodja” glimtar ur Ambjörn Sparres liv, till en del grundade på muntliga uppgifter från sonen Louis. Bakom signaturen stod journalisten Waldemar Swahn (1877-1957).

Ballongsommar

I början av 1851 hade Pehr Ambjörn Sparre slutfört sin lärlingstid vid Motala mekaniska verkstad. Han befann sig nu i Stockholm och hade nått en punkt i livet då det började bli dags att söka ett lämpligt arbete. På försommaren fyllde han 23 år. Han var ungkarl och bodde i en våning på Regeringsgatan 5. På gatan utanför stötte han på släktingar, antingen han ville eller inte. Av de åtta Sparre-hushåll runt om i staden som är registrerade i *Stockholms Adress-Kalender* 1851 är inte mindre än fem boende vid Regeringsgatan.

Samtidigt, i början av sommaren, kom ett ganska märkligt följe med ett egendomligt bagage till Stockholm. Luftsegelaren Tardini, italienare till börden, hade avslutat en sejour i S:t Petersburg. Han hade redan, med växlande framgång, sökt sin utkomst genom djärva uppstigningar i Frankrike, Polen och Ryssland. Nu planerade han att utröna vilka möjligheter till nya intäkter han kunde få i Sverige, Danmark och Norge. När Skandinaviens kyliga höstar satte in tänkte han avrunda året på turkisk mark – eller snarare i turkisk luft.

Tardini färdades inte ensam. Med sig hade han, förutom sin kolossala ballong Samson, omsorgsfullt packad i den tillhörande gondolen, sina två barn och flickvännen, Annetta Ewaldson från Reval. Hon var användbar till litet av varje, inte minst för att hon något så när förstod de egenartade språken som talades här uppe.

Problemet var att väcka intresse för uppstigningarna med någonting extra. Principerna för ballongflygning var gamla redan 1851 även om det var mycket länge sedan någon ordnat uppstigningar på svensk mark. Den första och dittills enda bemannade ballongfärden i Stockholm hade den belgiske ”professor” E. G. Robertson stått för i september 1806. För att knipa rejäla biljettintäkter fordrades ytterligare ansträngningar. Tardini hade ett gymnastiskt förflutet, han kunde utföra akrobatiska konststycken i gondolen eller bränna av fyrverkeripjäser och avlossa pistolskott. Men helst av allt önskade han söka rätt på frivilliga. Han övervägde att annonsera efter någon som var djäv eller dumdristig nog att tillsammans med honom utsätta sig för vindarnas oberäknliga spel på ofantliga höjder.

Joseph Tardini, luftskeppare

Giuseppe (Joseph) Giacomo Filippo Tardini var född i april (döpt den 1 maj) 1817. Hans vagger stod i det då självständiga hertigdömet Modena i Norditalien. Innan han slog sig på den yrkesmässiga ballongflygningen hade han uppträtt som konsttryttare, ett inte helt ovanligt näringsfång på den tiden. Han

var dessutom en allsidig sportsman och en skicklig simmare – det var däremot inte så vanligt vid 1800-talets mitt.

Som ballongflygare hade han skaffat sig tidens bästa teoretiska och praktiska skolning. Trots sin ungdom och korta tid i branschen hade han hunnit med åtskilliga uppstigningar med lycklig utgång. I Warszawa och S:t Petersburg hade det kejserliga ryska hovet hedrat honom med sin närvaro. Han hoppades naturligtvis att i Sverige intressera kung Oscar I för sina företag.

Tardini var änklings. Hans hustru hade avlidit i S:t Petersburg den 29 december 1849. I äktenskapet hade fem barn fötts. Tre av dem hade dött tidigt men två var i livet och följde fadern på hans nordiska turné – den snart tioårige sonen Alexander och den sexåriga dottern Jeanette. Han hade också, som tidigare nämnts, tagit med sig sin nya kärlek, den knappt tjugoåriga Annetta Ewaldson. I officiella sammanhang valde han att presentera henne som sin svägerska.

Vid ankomsten till Stockholm hyrde han in sig på Djurgårds Tivoli. Det låg inte inom det nuvarande Gröna Lund, snarare var det en del av dagens Skansen – nedre Solliden. Etablissemanget var inne på sin andra säsong; invigningen hade ägt rum den 5 augusti 1850.

Onsdagen den 18 juni 1851 fick ballongen Samson pröva sina örnvingar för första gången i Sverige. Tardini uppsteg, ensam i gondolen, från Tivoli på Djurgården. Platsen kring ballongen var avspärrad. Entrépriset var satt till 32 skilling banco för vuxna – bortåt en dagslön för många av dem. De svindyra biljetterna och det ostadiga vädret bidrog till att publiken var mindre talrik än förväntat. Strax efter uppstigningen började ett starkt regn att falla, det jagade bort de flesta av dem som ändå hade infunnit sig. Själva färden gick utan missöden men den blev mer hög än lång. Tardini sänkte sig snart och landade på Jacobsbergs egendom vid Hornstull. Ekonomiskt blev hans första flygäventyr på svensk mark en missräkning. Enbart den vätgas som fyllde ballongen kostade honom 800 riksdaler vid varje flygning, uppgav han i pressen.

Ballongflygaren Giuseppe (Joseph) Tardini från Modena.
Efter litografi utförd i Warszawa 1849.

Söndagen den 29 juni företog Tardini sin andra uppstigning. Den här gången kryddade han anrättningen med en kvinnlig medresenär, naturligtvis i form av den fiktiva svägerskan Annetta E. Hon var blek men syntes vid gott mod och hälsade den församlade mängden *genom hvifstningar med näsduken*.

Även denna andra flygning utgick från Tivoli. En stark nordlig bris förde paret i sydlig riktning. De satte ned ballongen rätt snart *och togo landfäste medelst ankarets utkastande 1½ fjerdingväg från Länna gästgivarvärdgård, vid Jordbrokrog omkring 7 fjerdingväg (ca. 18,7 km) från staden (Aftonbladet 30 juni 1851)*.

Joseph Tardini hade extra goda skäl att inte utsätta Annetta och sig själv för onödiga risker. Han hade avstått från en planerad uppstigning med henne den 24 juni för att vädret var för ogynnsamt. Vad ingen visste var att hon var höggravid, i åttonde måna-

den. Senare på sommaren, den 7 augusti, skulle hon föda deras gemensamma dotter.

En herre anmäler intresse

Tardini kunde förvisso dra en suck av lättnad över att resan i Annettas sällskap gått utan komplikationer. Men ekonomiskt hade underskottet bara förstärkts. Att hyra in sig på Tivoli, att skaffa den nödvändiga vätgasen, mat och uppehälle, den intensiva annonseringen, allt kostade pengar. Han behövde en frivillig medpassagerare, man eller kvinna, någon som svenskarna möjligen skulle kunna identifiera sig med. Han hade för säkerhets skull också lovat Tivoli-styrelsen att sänka biljettpiserna till hälften.

Tardini annonserade. Den 2 juli 1851 meddelar han i *Aftonbladet* att han tänker göra en uppstigning den 6 juli:

[...] Om någon å Luftresan önskar medfölja, så torde anmälan ske hos undertecknad, som träffas inom Tivoli.

Joseph Tardini, Luftseglare från Italien.

Resultatet måtte ha blivit magert för en annons med samma text dyker upp igen dagen därpå, den 3 juli. Och nu händer verkligen något.

I fredagsnumret av *Aftonbladet*, den 4 juli 1851, tillkännager Tardini i en annons med rubriken *LUFTSEGLING* i jätteformat: *Nästkommande söndag den 6 dennes företager undertecknad i sällskap med en Herre, som sig dertill anmält, EN LUFTRESA [...].*

Medresenären presenteras således på ett rätt neutralt sätt – en Herre. Det ska senare framgå vem denne driftige unge man är. Tardini har funnit sin svensk som han ska lotsa upp i luften. Avfärden är bestämd att också nu ske från Tivoli och datum ska vara söndagen den 6 juli. Men bekymren har knappt börjat.

Den 6 juli visar sig bli en regnig dag med lynniga vindar och uppstigningen flyttas fram till onsdagen den 9. Nya, korrigerade annonser och nya utgifter för Tardini och en spänd och sysslolös väntan både för honom och den oförvägne medpassageraren.

Onsdagen den 9 juli blåser en hård storm. Någon uppstigning är inte att tänka på. Tardini biter väl på naglarna och herrn som ska följa med – det är naturligtvis Pehr Ambjörn Sparre – har nu tvingats gå rastlöst väntande i snart en veckas tid. En påfrestande situation för en person med hans verk samma läggning.

Ny planläggning och nya, dyra annonser:

[...] nästkom. Söndag d. 13 dennes, i stället för den sistl. Onsdag annonserade Luftresan, som i afseende till den starka stormen, måste inställas.

Den under Ballongen befintliga Gondolen föreställer en Kungsörn med rörliga vingar [...]. (*Aftonbladet* 11 juli 1851).

Ballongkorgens mäktiga dekoration hade italienaren inte valt av en slump. En kungsörn med utslagna vingar dominerade hertigdömet Modenas vapenbild.

Den trettonde lät som ett illavarslande datum efter allt trassel som varit. Men nu kom de båda våghalsarna verkligen upp i luften, även om det krånglade in i det sista.

Förste svensken i luften

Söndagen den 13 juli var en dag med vackert och stadigt väder långt in på kvällen. Tardini och Sparre kom, något segdraget, iväg. Avfärden var ju på sitt sätt historisk, här lyfte den förste svensken från jorden och upp mot svindlande höjder. Men mycket av ögonblickets högtidlighet förrycktes av den snöpliga inledningen. Ett tag såg det ut som den stolta Samson med sina två passagerare skulle trassla in sig i ett buskage på Tivoli och bli kvar där för gott. Och tidningarna skrev:

– Hr Tardini företog i går afton i sällskap med en ung grefve Sparre sin tredje luftresa från Djurgårds Tivoli. Ett lugnt och godt väder gynnade uppstignandet, som bevitnades af tusendetales åskådare så inom som utom Tivoli, på hvilket sistnämnde ställe man kunde iakttaga de välgörande verkningarne af entré-prisets nedsättning till hälften mot hvad förut tagits. Ballongen bortfördes långsamt i ostlig riktning och nedkom slutligen lyckligt på Wermdön. Ballongen syntes ej vara riktigt väl fylld, ty luftseglarne måste aflem-

Modenas vapen visar en kungsörn med utslagna vingar. Frimärket i den då höga valören 1 lira utkom 1852. "Poste Estensi" anspelar på familjen Este som styrde Modena mellan 1288 och 1860.

na åtskilliga effekter, sina instrumenter och ända till sina öfverrockar innan den ville böja sig från platån, och den steg i början så långsamt att Gondolen släpade i buskarne inom Tivoli. – Hr T. är i dag sysselsatt med att flytta sina apparater till Humlegården, derifrån han härnäst ämnar uppstiga. (Bore 15 juli 1851).

I *Stockholms Dagblad* samma dag finns en notis med likartat innehåll. Där anges också landningsplatsen mycket exakt. Tardini hade satt ned ballongen på juveleraren Gilles egendom Björknäs vid Skurubro. Landningen skedde vid niotiden på kvällen. Den historiska färden hade varat en knapp halvtimme. Vid midnatt hade Tardini återkommit till sitt nattkvarter på Djurgården och Sparre till bostaden på Regeringsgatan.

Ett öppet brev

Bortsett från en nervpåfrestande väntan och vissa pinsamheter vid starten från Tivoli hade uppstigningen gått smärtfritt. Och även om Sparres, och svenskarnas, första flygresa inte var särskilt långsträckt eller

uppgick till de högsta luftlagren så hade den ändå varit en hisnande upplevelse. Sparre hade fått blodad tand. Han var beredd att göra det igen. Men först, belevad som han var – och säkert också med en stark önskan att röja sin identitet – publicerade han den 19 juli ett tack till Tardini i *Stockholms Dagblad*:

(Införes på begäran.)

Undertecknad får härmedst tacka herr Tardini för den angenäma luftsegling jag hade nöjet att få göra i hans sällskap sistl. Söndag, då jag äfwen war i tillfälle att observera den stora skicklighet och själsnärvaro, som äro, isynnerhet wid nedstigandet, så nödwändiga för en luftseglare. Stockholm den 17 Juli 1851.

P. A. Sparre.

Identiskt samma tackskrivelse har han för övrigt låtit offentliggöra redan dagen innan, den 18 juli 1851, i *Aftonbladet*. Men på tidningsredaktionen har man feltolkat den handskrivna depeschens flyhänta namnteckning och i stället låtit den avslutas med G. A. Sparre.

En vetenskapligt bildad person

Sparre önskade löpa linan ut, han ville upp igen, och det finns ingenting som vittnar om att andra frivilliga resenärer stod i kö. Tardini's fjärde uppstigning i Stockholm den 20 juli skulle utgå från Humlegården, vid den tiden ännu en kunglig park. Italienaren hade dessutom försäkrat sig om att stora delar av kungahuset skulle vara på plats – med Oscar I själv i spetsen. I ett avgörande försök att äntligen locka den riktigt stora publiken tog han förutom Sparre även sin ännu nioårige son Alexander med sig i korgen.

Att P. A. Sparre är medresenär på nytt antyds inte i annonserna inför flygningen. Tvärtom – Tardini planerar en längre och högre färd än tidigare och talar nu om att *en vetenskapligt bildad person kommer att medfölja, för att göra de astronomiska observationer, hwartill så riklig anledning under resan uppstår*. Samme Sparre men nu promoverad till vetenskapsman.

ri= arf an= mt gen bre= ow, ben, dra de ord hals a i gon lor.	<p>med lugn och förstånd. Fartyget är nu här åter och inlagdt till reparation, hwilken dock lärer erfordra omkring en månads tid.</p> <p style="text-align: center;">(Införes på begäran.)</p> <p>Undertecknad får härmedelst tacka herr Tardini för den angenäma luftsegling jag hade nöjet att få göra i hans sällskap säll. söndag, då jag äfwen war i tillfälle att observera den stora skicklighet och själsnärvaro, som äro, isynnerhet wid nedsligandet, så nödwändiga för en luftseglare. Stockholm den 17 Juli 1851.</p> <p style="text-align: right;">P. A. Sparre.</p> <hr/> <p>Rätteg.: och Polisärenden:</p> <p style="text-align: center;"><i>(En arbetstidning för de som äro intresserade i rättegångs- och polisärenden.)</i></p>	äw uti der end Jo tog son ter, äfr best pol wa net bör son inf wa om gen
---	---	--

P. A. Sparres tack till Tardini för gott ballongförskap.
Det infördes i *Stockholms Dagblad* den 19 juli 1851.

Dagen hade börjat med storm men mot eftermiddagen och kvällen hade det mojnadt precis tillräckligt för att de skulle våga försök.

Resan blev aldrig så lång i tid och rum som Tardini hade förespeglat. I *Aftonbladet* infördes rapporter om färden dagen därpå och ytterligare en, med kompletterande upplysningar, den 23 juli. I *Stockholms Dagblad* skrev man den 22 juli:

Hr Tardini, som i söndags uppgick med sin ballong från Humlegården nyss före kl. 7 på aftonen, passerade öfwer Waxholms stad omkring ¼ till 8 och kort derefter kastade han ankar wid Stegesundslandet några alnar från land, hwarefter ballongen kom oskadad ned på en äng. Hela luftresan war gjord på 16 minuter på en höjd af wid pass 6.000 alnar öfwer jordytan.

Tidsangivelsen ¼ till 8 skall tolkas som 19.45 på modern svenska. Den uppgivna höjden, 6.000 alnar, imponerar. Det motsvarar gott och väl 3.500 m. I *Aftonbladet* den 23 juli uppskattar våra luftseglare rent av höjden över Askrikefjärden till 14.000 fot vilket är lika med 4.158 m.

Här har Seve Ungermark haft synpunkter. De omtalade sexton minuterna kan inte gälla hela restiden. Kanske beror de på en missuppfattning av skribenten. Annars gäller de en uppskattning av den tid ballongen befann sig högst, på krönet av sin bana. De 21 kilometrarna mellan Humlegården och Stegesund bör alldeles säkert ha krävt en vistelse i luften på *minst* en timme. Ungermark anmärker också, vilket jag själv väl inser, att dåtidens luftseglare hade svårt att mäta höjden med precision. Den överdrevs ofta, avsiktligt eller oavsiktligt.

Detta blev Pehr Ambjörn Sparres andra och sista ballongäventyr. Inget tyder på att han någonsin kom upp igen.

Pengar av papper

På hösten 1851 ledigförklarades tjänsten som chef för Riksbankens (Rikets Ständers Bank) sedeltryckeri. Det var då beläget i bankens lokaler vid Järntorget i Gamla stan. Pehr Ambjörn Sparre tillhörde dem som kände sig kallade. Han sökte jämna marken inför

en ansökan genom ett P. M. till bancofullmäktige den 22 december 1851. Han åtar sig där att tillverka sedlar som är omöjliga att förfälska.

Den 22 juli 1852 fullföljer Sparre sin petition gällande tjänsten som ordinarie föreståndare för Riksbankens tryckeri. För att lägga tyngd bakom sin intresseanmälan bifogar han en egenhändigt tillverkad sedel i valören 2 riksdaler banco. Den var intill förväxling lik en äkta sedel fränsett att namnet P. A. Sparre fanns som vattenmärke på högra sidan.

Det var en diskret och försåtlig skrämselfpropaganda men den hjälpte inte. Tryckaren Per Axel Nyman (1808-1860) förordades varvid Sparre den 3 september 1852 inkom med ännu en skrivelse. Han hänvisar bland annat till att han under flera år varit arbetare vid Motala mekaniska verkstad "i alla där förekommande riktningar".

Nu blev det varken P. A. Sparre eller P. A. Nyman som erövrade den åtråvärda tryckerichefstånsten. Professor Jonas Bagge (1800-1869) blir den som till slut anförtros uppdraget. Han blir tillförordnad föreståndare den 30 september 1852. Från den 21 december 1854 är Bagge ordinarie innehavare av befattningen. P. A. Nyman bidar sin tid och fortsätter sin verksamhet som faktor på sitt tryckeri vid Mariægatan 9 på Södermalm. Han framställde där åtskilliga sedlar åt de många privatbankerna. År 1856 fick han även uppdraget att tillverka Norges andra frimärksemission – i konkurrens med P. A. Sparre och Jonas Bagge som också lämnade anbud. Utgåvan med Oscar I:s profil i fyra valörer blev Nordens i särklass tidigaste frimärken med porträttbild.

Jonas Bagge lämnar en tidigare anställning som förvaltare och chef vid Tumba sedelpappersbruk. Den vakans som då uppstår innebär ett gyllene tillfälle för Sparre. Trots att tjänsten i hans ögon har något av i-brist-på-bättre över sig lämnar han in en formell ansökan den 7 oktober 1852.

Samma månad meddelas att Pehr Ambjörn Sparre anställts som tillförordnad förvaltare vid Tumba pappersbruk.

Det fanns emellertid i omgivningen en

avsevärd misstro mot honom. Den grundades främst på hans ringa ålder, 24 år, och hans redan väl kända temperamentsfullhet. Sedan Sparre förordats anmälde inspekterande fullmäktige vid Tumba, greve Anton Gabriel Gyldenstolpe (1801-1857), att han inte längre ville bekläda posten. Han kände inte förtroende för den nye förvaltaren.

Det gnisslade i kontakterna med omgivningen. Särskilt svåra blev slitningarna med Sparres närmaste man, förste bokhållaren O. S. Billmansson som dessutom var sväger till Jonas Bagge. Verksamheten i Tumba blev för P. A. Sparres del inte långvarig. När hans förordnande gick ut efter ett år förlängdes det inte. Till ordinarie chef utsågs i stället fil. mag. Jöns Larsson Samzelius (1809-1886).

Då Sparre hösten 1853 måste ge upp Tumba-anställningen inledde han för en tid studier i medicin vid Uppsala universitet. Det bör ha varit vid den här tiden som hans tidigare refererade åtgärder för att förbättra sin hörsel gjordes – om Swahns och Heurgrens version nu stämmer.

Frimärkstryckaren P. A. Sparre

Sitt intresse för papper och papperstillverkning hade Sparre på intet sätt förlorat.

I början av 1855 hade frimärken introducerats i ett femtiotal länder och territorier runt om i världen. Det hade rätt länge varit en tidsfråga när de skulle börja användas i Sverige. Grunden hade lagts genom ett riksdagsbeslut den 25 oktober 1854. Då fastslogs ett enhetligt inrikes brevporto, oavsett befördringsvägens längd. Det blev möjligt för flertalet korrespondenter att själva räkna ut vad brevet skulle kosta. Samtidigt infördes brevlådor i större städer, man behövde inte längre gå till posten för att lämna ett brev. Avgiften för ett inrikes brev upp till en vikt av 1/4 lod (16,6 gram) bestämdes till 4 skilling banco. De viktigaste förutsättningarna för introduktion av frimärken hade skapats.

Det kan förefalla en smula överraskande att Generalpoststyrelsen anförtrodde uppdraget att framställa våra första frimärken till greve Sparre. Helt säkert var man där

4 e. m., och derefter i Biljett-kontoret till Månågen.
Lokalen öppnas kl. 6 och morgondagens Representation börjas kl. 7 e. m.

CHARLES & FRANÇOIS RAPPO.

Bruka-
Buren-
15 Juli,
på detta

Christ.
1851.
ra Fal-

Reg:lot

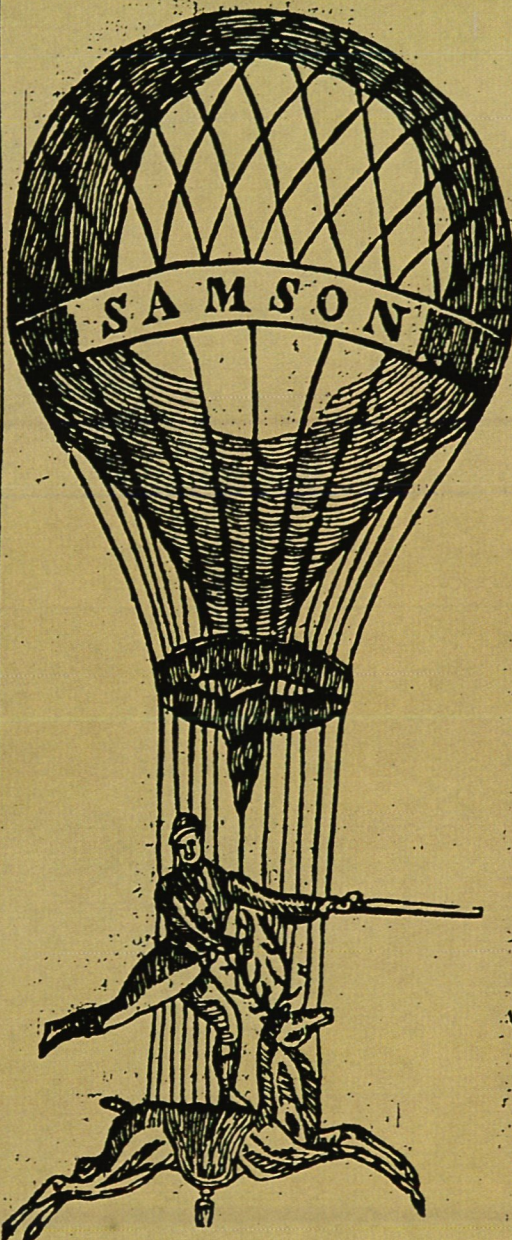
eddela.

NING:

Carls-
nanten
nde un-
ben svår
n tjänst-
lötians
att ingå
örslorna
ing i den
en, Hof-
ande af
anl. af
tsedlar;
bekom-
Nilsson
rcrantz,
ensigö-
ga der-
brämde,
om för
i Stock-
nd, om
om upp-
om me-
s, Fän-
ngande,
ggande
on Lej-
lockne-
befri-
göing,
med.
i fråga
de bo-
i fråga
rådg-
us. Ica
mån-
n. m.
t (61).
en Å.
kimä-
Wann-
anfa-

J. G.
Eodin
J. F.
ren E.
jemte
ren O.
Boa-
Joban

ll följ-
alston
Joban
im i-
Hand-
a och
Er-

**KGL. HUMLE-
GÅRDEN.**

Med Kongl. Maj:ts Allernådigste tillstånd
kommer undertecknad att
i morgon Söndag d. 27 d:s
föreläga min sista

**LUFTSEGLING
SÄMSON.**

före min afresa, med min kolossala Ballong
Upptågningen kommer att ske stå-
ende på en lefvande REHN, utan
någon medföljande Gondol.
Ballongens fyllning börjar kl. 4 e. m.
och fortgår till klock. 7, då densamma
upptåger.
Före upptågningen uppblåsas åttiofem små
Ballonger, för rätt uträna den stora Bal-
longens blifvande bana.

Under tiden Knyllningen pågår utlöses
STOR CONCERT,
under anförande af Herr FRANK WELER,
och vid Ballongens upptågande exequeras en stor
TRIUMF-MARSCH,
Herr TARDINI tillägnad
och komponerad af J. M. ROSEN.

Stortbrilljant FYRVERKERI
hvar till möstycken endast biljett sedda i Rom,
och der Hr Tardini i vistas, aftränas kl. 7/10,
och erligges för dess skickande ingen afgift af
dem, som betalt sin entree med 16 β banka. För
personer, som, efter Ballongens upptågande, vilja
skicka endast Fyrverkeriet, är entreen 8 β bkp.

Entree-afgiften är 16 β bkp per son. — Milsten
för barn. — Biljetter till: sällplaser, å bänkar
rundtomkring ballongen, säljas till 8 β banka.
JOSEPH TARDINI.

Öfriga vid tillställningen i Kongl. Humlegården
öfliga nästen komma äfven vid detta tillfälle att
hållas respektive. Publikken tillgänglig.
Ballongens upptågande tillkännagifves genom
kännskott och fanfärer.

Biljettkontor: finnes i hörnet af Stakens gränd
och Norrlandsgatan, samt tvänne å Humlegårds-
gatan, der skyltarna äro anbragte, hvarst biljetter
sällas Söndagen från klock. 10 f. m. Äfven
finnas biljetter att tillgå från och med i dag till
Rofundän i Humlegården.

Stora ingången till Humlegården
öppnas kl. 2 e. m. samma dag som
Hr Tardini upptåger med sin Ballong, för-
dem som köpt biljetter.

CARL NORBERG.
OBS: Inga pennningar emottagas vid ingången.
Fyrverkeriet afdrömas å vanliga plaser
(straxt invid Dans-salongen) och tillkännagif-
vel genom 3-ne kännskott.

BELLMANS-DAGEN
firas i
TIVOLI Å K. DJURGÅRDEN

Undertecknad gifver, Onsdagen den 30 Juli
1851, med bilräde af dess bröder, Edv. och Wilh.
Lehmann, i Brännsalongen vid Djurgårdsbrunn: EN
MUSIKALISK CONCERT

vid-
Sto-
S
NO
Las
Am
nu r
på
frak
Gou
Kar
till e
An
tion
O. 8
och
No
FT
W
CA
E
Ko
ST
under
Carly
DÖR
Tide
ett b
p in
TEGE
KOM
bilj
Edal
Kapl.
Jö
Kap
Kö
Kapl.
E
köpi
Kapte
Hjo
stena
OBS.
Em
ger Å
Öhm
stråk
med
satta
Frak
finnes
strind
i Jön
Till
och
den E
kann

Tardini avslutade sin sejour i Stockholm med en uppstigning där han färdades ensam, stående på ryggen av en "levvande Rehn".

Ur *Aftonbladet* 26 juli 1851.

Ekipaget landade oskadat på Värmdö.

Sju veckor senare, den 14 september, drunknade

Tardini i Öresund efter en uppstigning från Tivoli i Köpenhamn.

klart medveten om mannens utomordentligt mångsidiga tekniska skicklighet och uppfinningsrikedom. Men man var rimligen inte okunnig om hans stridbara rastlöshet. Uppenbarligen fäste man större avseende vid hans kunnighet. Detta trots att Sparre knappast hade meriterat sig som tryckare i allmänhet. Några andra produkter än just frimärken tycks inte ha framställts vid det tryckeri han inrättat i början av 1855. Hans verksamhet förefaller ha varit helt inriktad på frankotecken.

Tryckeriet tillhörde med sina maximalt två pressar och en personal på, i allmänhet, tre personer de mindre i huvudstaden. I *Stockholms Adress-Kalender* från 1855 förtecknas i boken införda yrkesmän i ett avslutan-

de hantverksregister. Bland tidstypiska näringsfång som bildhuggare, blodigelhandlare och boettmakare återfinns också 16 boktryckare. Sparre är inte en av dem, hans titel i kalendern är Grefve.

Det beslut om införande av enhetsporto och frimärken som riksdagen hade fattat hösten 1854 fastställdes av Kungl. Maj:t den 9 mars 1855. Redan då hade Generalpoststyrelsen under åtskilliga månader förhandlat med Sparre. Denne lämnade så tidigt som den 12 december 1854 ett anbud på tillverkning av frimärken. Det framgår i detta att han redan beställt de erforderliga maskinerna och verktygen för tryckning, perforering och gummering i England. Han hade av allt att döma fått inofficiella försäkringar att han skulle få uppdraget.

Till sitt anbud bifogade Sparre ett utkast som visade hur han tänkte sig att våra första frimärken skulle utformas. Detta finns inte i behåll men en beskrivande text i anbudet ger en god bild av dess utseende. Däremot har två andra förslagsritningar av Sparres hand bevarats. De finns i privat ägo. Poststyrelsen godkände i princip skissförslagen.

Sparres falska 2 riksdalersedel är en skicklig imitation av den äkta typen.

Från Kungl. Myntkabinettet. Foto: Jan Eve Olsson.

Man kom endast med några smärre ändringsförslag som Sparre fick rätta sig efter vid renritningen av den slutliga förlagan. Denna har inte anträffats.

Den 12 april 1855 tecknade poststyrelsen ett kontrakt med Sparre. Detta är mycket detaljerat och omfångsrikt, uppdelat på 18 punkter. I kontraktet fastslås bland annat märkenas utseende och storlek. Man anger också att frimärkena skall framställas i fem olika valörer, var och en med sin särskilda färg. De skall också levereras gummerade och – ”om Styrelsen så fordrar” – perforerade, ”prickade”. Att frimärken såldes på Posten i färdiggummerat skick var ingenting nytt. Redan de första märkena i världen, de engelska från 1840, var försedda med gummering. I arkmarginalen fanns då tryckta anvisningar om att denna ”cement” skulle fuktas varsamt. Den välmenande rekommendationen gav upphov till panik på några platser i början. Folk fick för sig att klistret var giftigt eller åtminstone ohälsosamt att få i munnen.

Däremot var tandade frimärken en nymodighet. Britterna hade infört sådana året innan, 1854. Sverige var det andra landet i världen som använde sig av den praktiska landvinningen. Perforeringsaggregatet hade Sparre själv konstruerat. Det är sannolikt hans viktigaste innovation inom avsnittet svensk frimärkstillverkning. Hans anordning bibehölls, med små förändringar, ända fram till 1920. Det första tandningsverktyget tillverkades, efter Sparres anvisningar, av Johan August Färngren, ”Mathematisk Instrumentmakare” boende på Smalagränd 9 på Ladugårdslandet. Sparres uppfinning var världens första apparat för vad vi i dag kallar arktandning. Det hålslog hela frimärksarket i ett enda moment, inte rad för rad som det första brittiska som arbetade med så kallad kamtandning.

Vid 1850-talets mitt har Pehr Ambjörn Sparre lämnat våningen på Regeringsgatan 5. Hans bostad, och hans tryckeri, är belägna på Öfra Bangränd 8, 1 tr., vid Hötorget. Gatan kallas emellanåt också Östra Beridarebansgatan. Tryckeriet låg i nära anslutning till bostaden, möjligen inne i den. I sitt an-

bud den 12 december 1854 skriver Sparre: ”För bekvämlighets skull föreslås att, så vidt sig göra låter, Kongl. Post Styrelsen måtte anvisa ett par för tryckningen tjenliga rum uti Kongl. Post Huset”. Så blev det inte, uppenbarligen fick han sörja för hela frimärkstillverkningen i anslutning till sin bostad. Betydligt senare, från den 1 februari 1864, överfördes emellertid de tryckta och gummerade arken från leverantören till Posthuset (nuvarande Postmuseum) på Lilla Nygatan 6 för att perforeras. Men då var det nya frimärken i nya valörer. Också tillverkaren var ny; P. A. Sparre hade i praktiken lämnat över uppdraget till en annan.

Pressarna

Till sitt förfogande hade P. A. Sparre förmodligen två pressar, varav den ena var utrustad med hans egenhändigt konstruerade tandningsaggregat. Tryckningen sköttes av en anställd tryckare och en gesäll. Sparre uppgav långt senare att han aldrig förde några anteckningar om denna del av sitt liv. Åtskilliga detaljer är därför ännu höljda i dunkel. Namnen på hans historiska medhjälpare har förblivit okända.

Inga dokument ger heller något entydigt svar på den intressanta frågan hur många pressar Sparre i praktiken disponerade. Sentida bedömare har olika uppfattningar. Postverket hade relativt måttliga krav på tryckupplagornas storlek. Det är möjligt att kapaciteten hos en enda press skulle räcka för såväl märkenas tryckning som perforering.

Bevarade tullhandlingar kastar inget ljus över frågeställningen. Sparre begär i en odatrad skrivelse till Kungl. Maj:t – den inkom till Finansdepartementet den 15 december 1854 – tullfri införsel av *åtskillige med skoner-ten Josefina, skepparen Jansson, från London inkomna maskiner m.m.* Tryckutrustningen hade då redan anlänt till Sverige.

Ärendet avgjordes i konselj den 12 januari 1855. Samma dag expedierades ett brev med avslag till Tullstyrelsen: *varorna skulle förtullas efter enahanda grund, som i nu gällande tulltaxa för redskap och maskiner är stadgat, eller emot fem procent av värdet.*

Perforeringen av de tryckta och gummerade arken skedde från 1864 i Postens egna, separata lokaler. Det innebär att åtminstone från den tidpunkten måste två pressar ha varit i bruk. Rimligen hade Sparre beställt dem båda från England redan under hösten 1854. Det anses troligt att de två tryckpressarna ursprungligen var identiskt lika. Efter leveransen till Sverige blev så en av dem omkonstruerad till tandningsmaskin.

En press som helt eller huvudsakligen användes för frimärksframställning blev obehövlig efter den 1 januari 1872. Då övertog Pehr Olof Bagge (1833-1872) kontraktet. Bagges officin använde sig av för tiden moderna cylinderpressar. Den föräldrade Sparrepressens vidare öden är för närvarande okända.

Den sannolikt andra tryckpressen Sparre köpt i England var således helt eller huvudsakligen utnyttjad för frimärkenas tandning. Den var i bruk ända fram till 1920, låt vara med flera gånger modifierade perforeringsplattor.

Efter att den tagits ur tjänst var man länge osäker på om den alls fanns i behåll. Så sent som 1954 hittades den av dåvarande postmuseichefen Gunnar Stenerudh (1909-1966) i ett av Postmuseums förråd. I det läget var det exakt 100 år sedan tryckpressen byggdes i London. Den bär inskriptionerna "Hopkinson & Cope Finsbury London" och, på annan plats, "Hopkinson's Albion Press 1854 N:o 3146".

Efter fyndet satte sig Stenerudh omedelbart i förbindelse med tillverkaren i London. Man hade där tyvärr inga handlingar i behåll som kunde skildra affärskontakterna med greve Sparre 100 år tidigare. Den bevarade pressen från Sparres tid visas sedan länge på Postmuseum. För närvarande ingår den i den nyligen invigda basutställningen *Märkvärdigt!* som berättar om frimärken, frimärkssamlande och vykort.

Frimärksgravören P. A. Sparre

Våra tidiga frimärken utfördes under 36 år i boktryck. Det är då högstående partier i tryckformen avsätter färg på papperet.

Djuptrycksmetoder användes senare. Koppartryckstekniken införs år 1891. Stålgravuren utnyttjas därefter och, i avsevärd omfattning, än i dag i Sverige. Gemensamt för alla dessa frimärksstryck är att de utgår från en gravyr. Att gravera frimärken, spegelvänt och i "naturlig storlek" är givetvis en utomordentligt kvalificerad syssla. Den kräver långvarig träning, tålmod, uthållighet och en säker konstnärlig känsla.

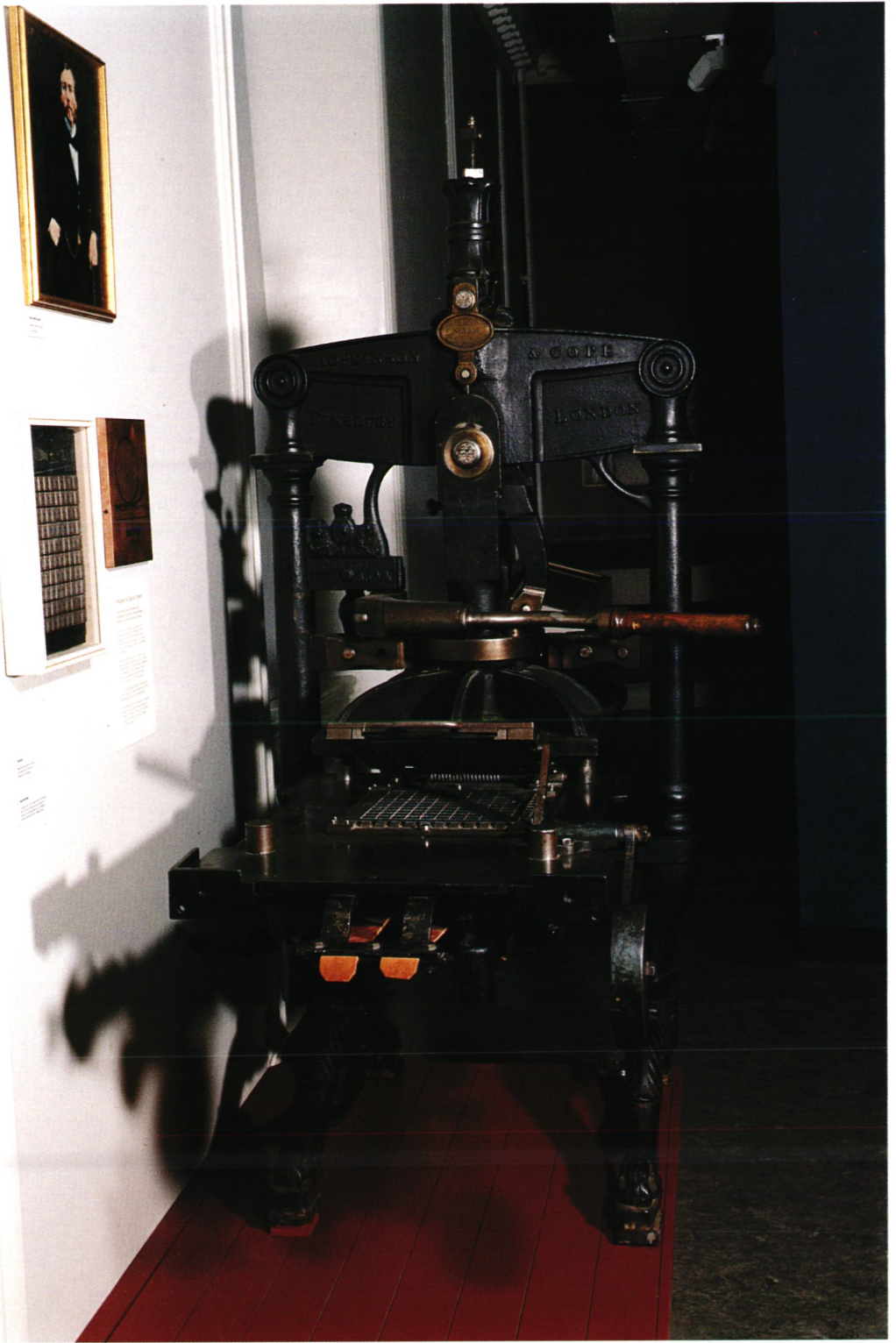
I Sparres överrika register av talanger ingick förvisso en stark estetisk ådra. Kanske var det så att det var just mångsidigheten, bredden i alla hans fallenheter som gjorde hans levnadslopp så splittrat och fyllt av motgångar.

Trots att inget tyder på att han tidigare förvärvat någon träning i precisionsgravyr i frimärksformat angrep han uppgiften utan vankelmod.

Det är svårt att förstå att han kunde lösa problemen men priset han fick betala var högt. De ofrånkomliga nybörjarfelen klarar skolade gravörer av under utbildningstiden. Sparre fick göra sina under hetsig, löpande produktion. Det måste ha varit ytterligt nervpåfrestande, både för honom själv, hans medarbetare och hans uppdragsgivare.

Inför framställningen av skilling bancofrimärkena i Vapentyp 1855 utförde Sparre en första originalgravyr i en stålplatta (typ A). Denna var utan valörangivelse. Originalgravyren, moderstämpeln, mångfaldigades genom ett präglingsförfarande. Därigenom åstadkoms bildstämplar och fem av dessa försågs med de aktuella värdena: 3, 4, 6, 8 och 24 skill. bco. De fem originalstämplar han åstadkommit på detta sätt förvaras ännu inom Postmuseum. Från dessa tog han provtryck och insåg att han inte lyckats fullt ut.

Troligen var det i sista hand Generalpoststyrelsen som diskvalificerade hans arbete. Bakgrundsgravyren, det "konstsvarfvade" bottenstryck, guillocheringen, som avsåg att omöjliggöra förfalskningsförsök, var förgles och för asymmetriskt ansatt. Pehr Ambjörn Sparre beslöt sig nu för att börja från början igen och framställa en ny gravyr (typ B).

Sparres bevarade tryckpress visas i basutställningen "Märkvärdigt!" på Postmuseum.

Hans andra försök att åstadkomma en originalgravyr godkändes. Förutom att han nu förtätat bottenmönstret hade han också gjort några andra smärre förändringar jämfört med den första gravyren. Bland annat har ordet *Frimärke* som löper i en bård till vänster och till höger om vapenskölden försetts med en avslutande punkt.

Sveriges första frimärken

Våren 1855 var en hektisk tid på Sparres tryckeri. En mödosamt åstadkommen originalgravyr måste göras om. Dessutom fanns ovanan vid det komplicerade arbetet med mångfaldigandet av klichéer, tryckningen och perforeringen som sammantaget ledde till en anseelig tidsnöd. I avtalet med Postverket ingick att den första frimärksleveransen skulle göras senast den 2 juni. Det datumet fanns det ingen möjlighet att klara.

Men den 12 juni 1855, tre veckor innan märkena skulle börja säljas, kunde Sparre leverera 6.569 hela ark, vardera med 200 frimärken, till Postverket. Nya, mindre leveranser kom sedan från Sparre i slutet av månaden och svenskarnas behov av frankotecken tycktes vara säkrat, åtminstone över sommaren.

Poststyrelsen sände under juni 1855 ut totalt 1.005.000 frimärken till 151 postkontor. Många av dessa kontor fick då förråd som räckte hela skillingperioden ut för flera av de fem valörens. Det var framför allt frimärken i valören 4 skill. bco. som fick nybeställas. Fyraskillingarna, avsedda för normalt inrikes brevporto, utgjorde antalsmässigt 84,7% av alla skillingmärken som under tre år såldes på de svenska postkontoren.

Av de 7.100 otryckta frimärksark som Sparre kvitterat till sig den 13 april 1855 måste 531 makuleras och brännas. Antingen hade trycket blivit för odistinkt eller perforeringen gått kraftigt in i frimärksbilderna. Det var lätt hänt eftersom man lade in buntar med fem eller sex ark åt gången i aggregatet. Det innebär att ca. 7,5% av upplagan förstördes, en siffra som säkert var fullt acceptabel både för den tryckansvarige och för Postverket. Man var i och för sig inte alltför

petnoga. Mycket släpptes ut i cirkulation som inte skulle ha godkänts i dagens tämligen kliniska, datorstyrda fabrikation.

Det finns skäl att notera att Filatelistförbundets *Handbok över Sveriges frankotecken 1855-1963* på den punkten ger en fullständigt felaktig information. Här har den annars kunniga grupp som svarat för skilling banco-avsnittet gjort en svårbegriplig feltolkning av reversalets handskrivna uppgifter. Man kommer fram till att ”drygt tredjedelen av arken måste sålunda kasseras vid denna första tryckning”. Så illa var det inte, för övrigt pekar deras ekvation, 531 makulerade mot 1569 godkända, på en makulerad andel av snarare en fjärdedel, 25,3%. Men inte heller den siffran är således särskilt nära sanningen.

En föga uppmärksam innovation

De svenska frimärkenas första försäljningsdag, den 1 juli 1855, var en söndag. Postkontoren höll på den tiden öppet varje dag i veckan, på helgdagarna dock i allmänhet under begränsad tid. I någon liten mån kanske detta medverkade till att göra frimärkenas introduktion så odramatisk. Postverket satte in en del större annonser kring halvårsskiftet 1855, främst för att berätta om samtidiga företeelser som lokalbrevbäringens utsträckning – inom huvudstaden och i andra större orter – och om uppsättandet av nya, svarta brevlådor. Enstaka handlare och kommissionärer, bland dem apoteket Phoenix på Södermalm, införde radannonser om att de hade Post-frimärken eller Bref-frimärken till salu.

Reportage eller notiser om människors reaktion på dessa färgglada nymodigheter söker man dock förgäves. Jag har trots rätt ihärdigt letande i åtskilliga tidningar inte funnit något i den vägen. Många hade väl redan haft viss kontakt med frimärken placerade på utländska brev. Införandet i Sverige hade ju också stötts och blötts i rätt många år, man var inte oförberedd. Någon som helst debatt om märkenas utformning eller tekniska kvalitet möter man inte heller. Och att frimärkena skulle kunna vara poten-

Pehr Ambjörn Sparres gravyr (typ A)
 för skilling banco-märkena i vapentyp refuserades.
 Överst avdrag från originalgravyrerna utan valör.
 Under avdrag från de fem originalstämplarna.

tiella samlarobjekt tycks inte ha slagit någon – det skulle ta ytterligare några år innan man insåg det.

Inte ens i den annars fördomsfria och nyhetsinriktade *Illustrerad Tidning* har jag funnit något från sommaren 1855. Den första notisen med frimärksanknytning dyker upp först ett år senare. I nr. 23 den 7 juni 1856

meddelas under rubriken "Nyheter!": *Frimärken à 1 sk. bkos valör, att användas till lokal- och lösbref inom hufvudstaden, komma att från den 1 juli hållas allmänheten tillhanda. Man anmäler på detta sätt det valörlösa så kallade svarta lokalmärket som ju också framställdes på Sparres officin.*

Sveriges första frimärken gavs ut den 1 juli 1855.

Frimärkstryckare med förhinder

Pehr Ambjörn Sparre hade kontrakt på frimärkstillverkningen från 1855 fram till 1872, i nästan 17 år. Under den långa tidsrymden kom han emellertid endast att leda tillverkningen under kortare perioder. Redan i början av 1857 överlät han för en tid ansvaret till auditören Georg Scheutz (1785-1873) och denne kom senare att under en dominerande räkna år att vara föreståndare för verksamheten. Hans son, ingenjören Edvard Scheutz (1821-1885), blev den som de facto ansvarade för framställningen under kontraktets två sista år, 1870-1871. Det var sålunda Scheutz d. ä. och inte Sparre som var tryckansvarig vid tillkomsten av feltrycket den gula treskillingen 1857. Orsaken till Sparres oroliga frånvaro vid 1850-talets slut berodde på täta och utsträckta resor till Eng-

land. Från 1861 bosatte han sig i Paris och blev kvar där, med undantag för några längre vistelser på annan ort, ända fram till sin död. Sitt svenska medborgarskap behöll han dock livet igenom.

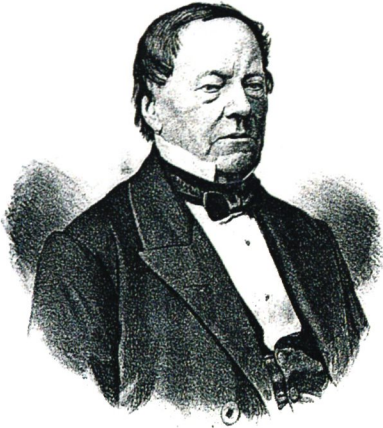
Under året 1858 fanns han ändå på plats i Stockholm i samband med att vapenserien med sex olika öresvalörer gavs ut den 1 juli. Märkena är ju bildmässigt mycket lika 1855 års skilling banco-emission men gravyrtekniskt är de mer fullgångna. Framställningen av tryckmaterielet utfördes också på ett anorlunda sätt.

Samma år, 1858, slöts ett nytt kontrakt gällande för tre år mellan poststyrelsen och Sparre och i samband med detta avtal överlät han allt sitt material för framställning av frimärken till Postverket. Köpeskillingen uppgick till 10.000 riksdaler banco. Sommaren 1861 tecknade Postverket, då 1858 års avtal upphörde, omedelbart ett nytt. Detta gällde för drygt tio år, till utgången av 1871. Trots att Postverket formellt övertagit Sparres tryckutrustning förutsatte man att han även fortsättningsvis skulle ansvara för framställningen. Men han fanns personligen i Stockholm endast tillfälligt 1858 och 1861. Från 1857 och till och med 1869 låg, som tidigare nämnts, huvudansvaret för framställningen av svenska frimärken på ställföreträdaren Georg Scheutz.

Georg Scheutz, auditör

Om greve Sparre var en sällsynt rikt utrustad människa kan det samma med fog sägas om Georg Scheutz. Dennes tid som frimärksleverantör blev betydligt längre än Sparres. Ändå blev för båda verksamheten som frimärkstryckare något av en episod, visserligen viktig, i två mycket långa och växlingsrika levnadslopp.

Scheutz föddes 1785 i Jönköping. Av alla människor runt om i världen som tagit aktiv del i frimärkstillverkning är han en av de allra tidigast födda. Den säregna titeln auditör föredrog han att använda hela livet. Den emanerade från en obetydlig verksamhet i hans ungdom. Under en kort period innehade han en oavlönad tjänst som auditör,

Georg Scheutz

Georg Scheutz (1785-1873)
var Sparres ställföreträdare som frimärkstillverkare
under ett stort antal år. Efter litografi från
1850-talets slut.

juridiskt sakkunnig, vid ett Stockholmsregerement. Han drogs tidigt till journalistiken och blev 1817 delägare i tidningen *Anmärkaren*, en redan ryktbar oppositionstidning i liberal anda. År 1820 ombildades den och fick namnet *Argus*.

Sedermera skrev Scheutz under många år artiklar med stor spännvidd för *Aftonbladet*. Hans gedigna och mångsidiga bildning gjorde det möjligt för honom att producera artiklar i litterära och konstnärliga ämnen lika väl som tekniska, ekonomiska, politiska och juridiska. Han var också aktiv som översättare och var mannen bakom flera Shakespeare-tolkningar.

Framför allt var Scheutz verksam som tekniker och uppfinnare. Till skillnad från P. A. Sparre och flertalet andra svenska frimärksleverantörer har han uppnått en avsevärd internationell berömmelse – inte minst i dag. Hans stora tekniska insats bestod i en differensmaskin som började utformas 1834.

Den kunde beräkna matematiska tabeller men också trycka logaritmtabeller. Under senare delen av den långa konstruktionstiden biträdde också sonen Edvard i arbetet som avslutades först 1853.

Ekonomiskt blev maskinen knappast någon succé; bara två fullständiga exemplar byggdes. De hamnade i England och USA. Prestigemässigt var insatsen av stor vikt. I dag betraktas Georg Scheutz' uppfinning som en förelöpare till datorn och han räknas, vid sidan av engelsmannen Charles Babbage (1791-1871), som en av datorteknikens verkliga pionjärer. Söker man över Internet efter information om Georg Scheutz får man ett sextiotal träffar, varav bara en bråkdel är sidor på svenska.

Det var väl intresset för teknik och uppfinningar som ursprungligen förde Pehr Ambjörn Sparre och Georg Scheutz samman. Annars förefaller de som karaktärer ha varit mycket väsensskilda och ålderskillnaden var betydande, Sparre ännu inte fyllda 30, Georg Scheutz var gott och väl pensionsmässig.

Sven Åkerstedt skriver övertygande om herrarnas kompanjonskap i 1963 års Handbok över Sveriges frankotecken:

Scheutz var, när samarbetet med Sparre började, en man på över 70 år, men han tycks ha varit ovanligt vital, och han betraktade förmodligen uppgiften att i egenskap av Sparres ställföreträdare leda dennes frimärkstryckeri som en lagom syssla på gamla dagar.

Det är möjligen symptomatiskt att under det svenska frimärkets födelsemånad, juli 1855, ingenting synes ha blivit skrivet om denna nya företeelse. Däremot ges stort utrymme i pressen åt *"Den Scheutziska Räkne-maskinen"* som just då förevisas på världsutställningen i Paris. Den belönades också med utställningens medalj i guld.

Bank of England

Verksamheten vid Pehr Ambjörn Sparres frimärkstryckeri tycks ha varit rätt självgående. Så tidigt som under hösten 1856, innan Scheutz mer officiellt blivit hans ersättare, har han gjort sig lös och vistas utomlands. I

ett brev till Örebro Privatbank som är daterat i London den 30 september erbjuder han sina tjänster. Han säger sig nu arbeta för Bank of Englands räkning. Orsaken till att han söker uppdrag som sedeltillverkare i Sverige bottnar i myntreformen. Övergången till riksdaler riksmünt och ören innebar ju att såväl Riksbank som de myntutgivande privatbankerna måste ändra sina sedlar. Framställningen gav emellertid inget resultat. Det gjorde inte heller Sparres upprepade försök att uppmärksamma Riksbanken på sina vattenmärkta sedelpapper.

Uppgiften att han arbetar för Bank of Englands räkning bör tas med en stor nypa salt. Han sökte flera gånger utan framgång intressera dess styrelse för sina tryckmetoder och föregivet förfalsknings säkra papper. Åtgärderna måste ändå sägas ligga rätt i tiden. Storbritannien översvämmades av mer eller mindre skickligt gjorda efterapningar. Detta trots att även obetydliga förfalskningsbrott var belagda med dödsstraff, ett straff som också tillämpades med mycket liten misskund.

För att slutligen övertyga styrelsen för Bank of England överlämnade Sparre i december 1858 ett pundsedelliknande papper. Bankstyrelsen lät sig inte imponeras. I ett brev till Sparre i början av 1859 redogör man för sina åsikter. Brevet ingår bland Riksbankens depositionshandlingar. Det är avfattat på en försåtlig kansliengelska som har berett mig avsevärd möda att överföra till svenska:

Count Ambjörn Sparre

Bank of England

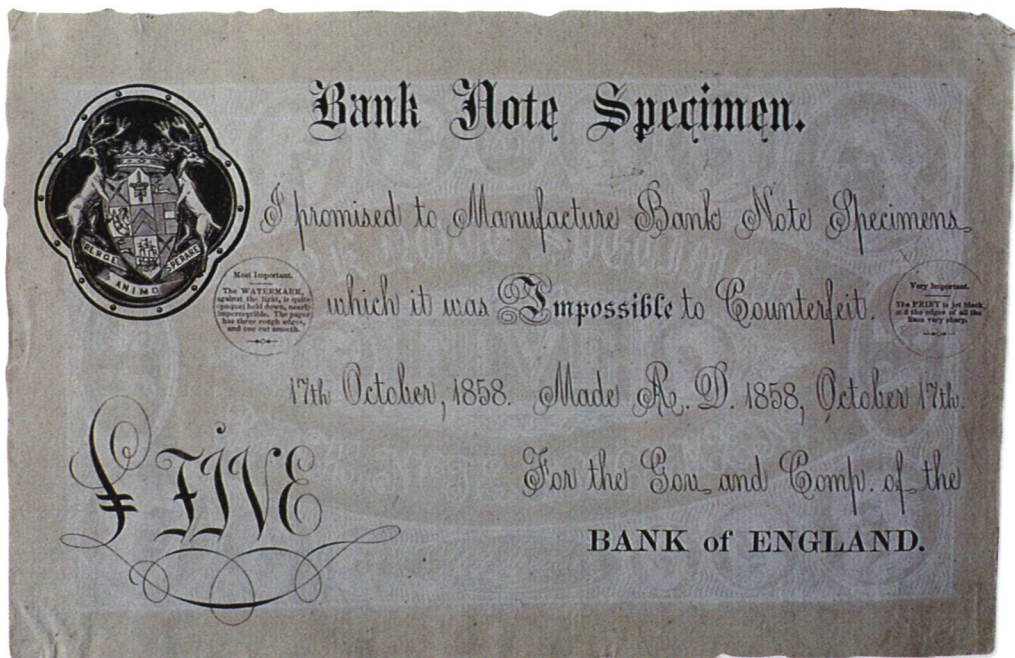
13 January 1859.

Sir,

Mina kollegor och jag har granskat den sedel ni överlämnat till oss. Utan att nedvärdera ett alster som vi förstår att ni lagt ned tid och arbete på kan vi ändå inte avhålla oss från att säga att det, enligt vår mening, misslyckas med att uppvisa det nytänkande och de förtjänster ni uppger det äga. Därav följer att vi inte anser oss ha någon nytta av det.

Under förhandenvarande omständigheter och i beaktande av att ni har ådragit er vissa utgifter i

Sparres förslag till ny, förfalskningssäker pundsedel.
Ur Sparres provbok i Kungl. Myntkabinettet. Foto: Jan Eve Olsson.

er strävan att tillgodose allmänhetens bästa, har jag erhållit fullmakt att överlåta till er en summa av £ 50. vilken, som jag hoppas, ni uppfattar som ett välvilligt erkännande av era mödor.

Det känns också lämpligt att understryka för er, i er egenskap av främling i landet, att enligt brittisk lag är varje imitation av sedlar som utgivits av Bank of England ett kriminellt anslag av utomordentligt allvarlig natur.

Jag är

Sir,

Er ödmjuka Tjänare

S. Neave

Governor

Bank of England vill slippa den påstridige svenske greven. Den summa Sparre får sig tilldelad, 50 pund, var ett ansenligt belopp på den tiden för något som banken betraktade som ett prov utan värde. Man hoppades att pengarna skulle blidka honom. Slutet är naturligtvis medvetet hotfullt. Men han gav sig inte. Redan nästa dag har han kontaktat två sedeltryckare i London, Charles Whiting och Alfred Deacon, och fått dem att yttra sig om nyhets- och säkerhetsvärdet i sina metoder. Uttalandet användes sedan av P. A. Sparre i en av hans upprepade inlagor till den svenska Riksbanken – utan resultat.

Liggande lejon

Hösten 1861 flyttade Sparre för gott till Paris där han inrättade sig i en våning på 14 rue Tronchet. Uppe i Stockholm skötte Georg Scheutz hans åtaganden som frimärksleverantör.

En kort tid därefter kom ett oväntat besked. Den 9 november meddelades i ett kungligt brev att Postverket skulle framställa frimärken i valören 3 öre. De skulle börja användas från den 1 januari 1862, i första hand på lokalbrev men de skulle också kunna gå att utnyttja som frankering på andra försändelser.

Någon möjlighet att inom knappt två månader få fram ett helt nytt frimärke fanns inte. I denna nödsituation beslutade post-

Per Olof Bagges förlaga till frimärket 3 öre liggande lejon.

styrelsen om en provisorisk lösning. Det valörlösa svarta lokalmärket skulle tryckas i brun färg och tills vidare som sådant fungera som 3-öresfrimärke. Det skulle gälla från inledningen av 1862 och till dess ett nytt, ordinarie frimärke hunnit framställas.

Nu började således arbetet med att formge, gravera och trycka en ny frimärkstyp. Av något skäl gick uppdraget att utarbeta originalteckningen till den unge Per Olof Bagge. Hans namn har nämnts tidigare. Det var P. O. Bagge som 1872 skulle överta kontraktet på frimärkstillverkning efter Sparre och de två Scheutz, far och son. Möjligen anar man ett missnöje med Sparres tidigare insatser bakom poststyrelsens val av konstnär. Kanske var orsaken enbart det faktum att det tedde sig komplicerat att kommunicera med honom i Paris.

Avsikten var att lansera en frimärkstyp som på sikt kunde ersätta den äldre vapentypen. Framför allt önskade poststyrelsen en bild där valörangivelsen var tydlig och lätt avläsbar. P. O. Bagge utförde under senhösten 1861 med imponerande snabbhet ett förslag med ett liggande lejon som motiv. Det översändes den 16 december till Konungen

för godkännande. Samtidigt bifogades en utförlig motivering från styrelsen som förklarade märkesbildens förtjänster jämfört med tidigare svenska frimärken.

Karl XV accepterade i ett brev den 28 december styrelsens förslag och man beslöt den 20 januari 1862 att hos Sparre i Paris beställa gravyr och tryckmateriel.

Gravyrtrassel

En oförberedd greve Sparre mottog så i februari 1862 en försändelse från Sverige. Den innehöll Bagges originalteckning jämte poststyrelsens begäran att Sparre skulle utföra en frimärksgravyr efter denna och framställa plåtmateriel för märkenas tryckning.

Det är uppenbart att detta var en chockartad nyhet. Att en annan, bakom hans rygg, fått i uppdrag att teckna frimärksbild kunde, från Sparres Parishorizont, tolkas som första steget i en avveckling av hela kontraktet. Sparre skred till handling, han gick till motattack.

Trots att Bagges bild redan var antagen utarbetade han en egen förslagsritning. Han gick till och med så långt att han utförde en gravyr efter denna. Därefter satte han sig och formulerade en promemoria där han starkt kritiserade Bagges förlaga samtidigt som han framhöll fördelarna med det egna förslaget. Denna skrivelse skickade han, till-

sammans med sin teckning, i början av mars till Scheutz i Stockholm. Scheutz överände i ett kort brev, utan kommentarer, den 6 mars Sparres synpunkter och skiss till poststyrelsen.

Skrivelsen från Paris är omfattande. Den inleds: *Pro Memoria. Då den af Kongl. Majt fastställda ritning till nya 3 öre frimärken har åtskilliga olägenheter, anser jag mig böra fästa uppmärksamheten derpå innan dessa utsläppas i allmänna rörelsen. Nemligen: [...].*

Sparres delvis rätt hänfulla inlaga föredrogs vid poststyrelsens sammanträde den 10 mars 1862 och man beslöt att den skulle tillställas Per Olof Bagge.

Sparre får svar på tal. Bagges genmäle är daterat fem dagar senare, den 15 mars. Det är minst lika skarpt formulerat som Sparres promemoria.

Den 17 mars föredrogs Bagges yttrande. Man bestämde att ärendet inte skulle föräntleda någon ytterligare åtgärd från styrelsens sida. Bagges skrivelse och styrelsens beslut skulle delges Scheutz för vidare befordran till Sparre nere i Paris.

Mycket motvilligt måste P. A. Sparre utarbeta en gravyr efter en förlaga som inte var hans och som han djupt ogillade. Tiden började bli knapp och han hade dessutom andra järn i elden vid den här tiden.

Det första försöket att åstadkomma en

P. A. Sparres motförslag. Förslagsteckning t. v. och gravyravdrag t. h.

3 öre liggande lejon "typ 0".
Avdrag från den första gravyren som Sparre
själv valde att refusera.

gravyr till det nya frimärket misslyckades helt. Sparre valde att själv diskvalificera resultatet. I filatelistiska sammanhang kallas den här, aldrig använda, gravyrtypen för typ 0. Också hans nästa försök gav ett otillfredsställande slutresultat. Sannolikt var han heller inte själv nöjd med detta men måste av tidsnöd använda det som utgångspunkt vid framställningen av tryckplåtar.

Även under tillverkningen av plåtarna fortsatte motgångarna. Den Parisfirma som åtagit sig uppdraget tycks inte ha uppfattat vikten av exakta, strikta avstånd mellan fri-

märksbilderna. Denna noggrannhet var ju nödvändig för att arktandningsaggregatet skulle kunna perforera kartorna på rätt sätt. Sparre tvingades söka lösa problemet genom att såga isär, fila ned och löda ihop de kvartsplåtar som bildade den kompletta tryckformen – utan att ändå komma till ett tillfredsställande resultat.

Sparre fick beställa en ny serie kvartsplåtar, nu med det rätta avståndet mellan märkesbilderna, 2,5 mm. Han kunde äntligen leverera användbara tryckplåtar till Stockholm. Men hans bekymmer visade sig ingalunda vara slut.

Den första leveransen av 3-öresmärken i lejontyp (typ I) imponerade inte på poststyrelsen. Man nödgades emellertid i sin tidsnöd att acceptera märkena. De utkom den 1 december 1862. I samband med att styrelsen utbetalade 500 riksdaler för Sparres arbete med gravyren gjordes ett uttalande till protokoll där frimärkenas utförande starkt kritiserades. Om Sparre önskar påräkna vidare uppdrag som frimärksleverantör *böra av honom eller hans ombud vidtagas sådana åtgärder, varigenom de frimärken, som med samma stämpel ytterligare förfärdigas, blifva tydligare och af en i allmänhet mera tillfredsställande beskaffenhet.*

Efter denna skarpa reprimand var Sparre tvungen att ta itu med det liggande lejonet på nytt. Han fick framställa en ny, något distinktare, gravyr och låta tillverka nya

3 öre liggande lejon typ I.
Märket gavs ut men kritiserades hårt av
poststyrelsen i Stockholm.

3 öre liggande lejon typ II.
Detta märke fick en mer distinkt
gravyr än typ I.

tryckplåtar efter denna (typ II). Oturen följde honom in i det sista. Ännu en gång krånglade det med avståndet mellan frimärksbilderna i de vågräta raderna och först efter att han än en gång låtit säga upp dem och fila ned dem för att därefter sammanfoga dem kunde användbara tryckplåtar skickas upp till Scheutz i Stockholm.

Pehr Ambjörn Sparre hade vid den här tiden mycket annat att tänka på. Som så ofta hade han omfattande planer och projekt på gång i alla möjliga olika riktningar. Förutom detta hade han, vid 34 års ålder, blivit förälskad.

Teresita Sparre

Sparres träffade sin blivande hustru första gången 1862 i Schweiz. Hon var närmast ännu en ung flicka, 18 år gammal, då de gifte sig i Ouchy (nära Lausanne) den 10 september 1862. Kort därefter fick Sparre henne att lämna den romersk-katolska kyrkan för att undervisa i den lutherska trosbekännelsen. Samtidigt ägnade han sig i Paris åt att försöka få fram godtagbara tryckplåtar till det förhatliga lejonmärket efter P. O. Bagges förlaga.

Teresita Adèle Gaëtana Barbavara di Gravellona (1844-1867), av Sparre i ömma stunder tilltalad med det smidigare och förtroiligare "Poussy", fick under sitt korta liv inte se mycket av sin verksamme make. Ständigt växlande uppslag tog det mesta av hans tid. Förhållandet fortsatte även sedan deras enda barn, sonen Louis, föddes på moderns gods Gravellona i Italien den 3 augusti 1863.

I en kort levnadsteckning i *Svensk Filatelistisk Tidskrift* nr. 7 1955 skriver Paul Gerhard Heurgren:

[...] Hans maka levde dock ej längre än till 1867. Hon har beskrivits som varmhjärtad och älsklig. Varken för henne eller deras son hade Sparre dock mycket tid. Arbetet med uppfinningar var hans allt uppslukande intresse. [...].

Närmast identiskt skildrar Sven Åkerstedt relationen i "Frimärkets Bok" två år senare.

P. A. Sparres hustru drabbades sommaren 1866 av en olycka som i dag knappast

Teresita Barbavara di Gravellona (1844-1867)
var gift med Pehr Ambjörn Sparre i fem år.
Foto i Turin ca. 1865.

fått vittgående konsekvenser. Hennes ena fot krossades under en vältande vagn och konvalescensen blev långvarig och plågsam.

Teresita Sparre tynade på ett gåtfullt sätt bort. Hon avled i Pisa, innan maken hunnit fram från Paris, den 11 november 1867. Vid sin död var hon endast 23 år gammal. Hon begravdes i stillhet på den protestantiska kyrkogården i Turin. Av en egendomlig tillfällighet fick hon sitt sista vilorum på samma plats som en ryktbar svensk kvinna, även hon borttryckt i förtid. På den protestantiska begravningsplatsen i Turin jordfästes tjuogoett år tidigare den firade aktrisen Emilie Höggqvist (1812-1846).

För Pehr Ambjörn Sparre blev naturligtvis Teresitas död ett fruktansvärt slag. Trots att han under sitt korta äktenskap lät sig slukas av sina projekt visar deras brevväxling hans starka och varma känslor för sin vackra hustru. Han hoppades väl att det slutliga ge-

nombrottet skulle komma. En uppfinning, ett patent som skulle göra dem så ekonomiskt trygga att han kunde dämpa frenesin och uppgåendet i sitt arbete.

Hustruns tragiskt tidiga död innebar att Sparre blev änkeman för återstoden av sitt långa liv – i det närmaste 54 år. Hösten 1867 stod han ensam med en fyraårig son.

Louis Sparre, konstnär

Louis Per Sparre (1863-1964) levde som barn huvudsakligen i Italien och kom senare att tillbringa en stor del av sin uppväxttid i Sverige. Han tog studenten i Stockholm i maj 1884. Samma år började han tillsammans med fadern arbeta som ritare på en verkstadsindustri som denne drev utanför Paris. Pehr Ambjörn Sparre bar en stark förhoppning att sonen skulle visa samma tekniska håg och fallenhet som han själv ägde. Inledningsvis bodde de tillsammans i faderns dåvarande våning vid 16 place de la Madeleine.

Efter hand kände Louis Sparre en allt intensivare dragning till konstnärsyrket, något som starkt motarbetades av fadern. En häftig brytning kom till stånd vid 1880-talets mitt.

Senare förbättrades relationen mellan dem och sonen tilläts att inleda studier vid Académie Julian i Faubourg St. Denis. Överenskommelsen gällde endast till dess att P. A. Sparre, som han sade, ”fått i ordning”. Därefter förutsatte pappan att sonen insett sitt misstag och tacksamt skulle byta ut bohemlivet mot en stadgad tillvaro som tekniker. Den situationen kom aldrig att uppstå.

Under akademitiden knöt Louis Sparre starka vänskapsband med flera finska målare, bland andra Axel Gallén-Kallela (1865-1931) som övertalade honom att följa med till Finland sommaren 1889. Intrycken där blev bestämmande för Louis Sparres konstnärskap under många år. Från 1891 bodde han i Finland ända till dess han 1909 flyttade över till Stockholm.

Louis Sparre gifte sig i juli 1893 i Helsingfors med friherrinnan och konstnären Eva

Pehr Ambjörn Sparre
i sin krafts dagar, i trettiosjuårsåldern.
Foto i Paris ca. 1865.

Mannerheim (1870-1958). Hon var en yngre syster till den blivande fältmarskalken Gustaf Mannerheim (1867-1951). I ”Konstnärsliv” från 1951 berättar Eva Mannerheim-Sparre om sitt äktenskap med Louis Sparre och ger också några av de sällsynta rapporter som existerar om svärfaderns oroliga liv.

Louis Sparre utvecklades till en betydande konstnär. Särskilt bemärkt blev han som stram porträttmålare, bland annat har han utfört flera bilder av pappan, frimärks pionjären. Han var dessutom en framstående etsare.

Rent teoretiskt kunde han gått i faderns fotspår och blivit frimärkstecknare. I den stora allmänna pristävlingen 1922, som gällde lämpliga motiv för frimärken till 1924 års Världspostkongress i Stockholm och UPU:s 50-årsjubileum, deltog Louis Sparre med

fyra förslag. Dessa skulle sändas anonymt tillsammans med en förseglad namnuppgift. Konkurrenten var hård: 120 konstnärer lämnade in mer än 400 förslag. Sparres bidrag nådde inte ända fram. Öresvalörernas motiv hämtades till slut från teckningar av Ture Tideblad (1889-1967), kronvalörerna formgavs av Olle Hjortzberg (1872-1959).

Louis Sparres levnadslopp blev enastående långt. Vid sin död i Stockholm den 26 oktober 1964 var han 101 år och 2 månader gammal. Av bildkonstnärer med någorlunda internationell berömmelse kan jag bara erinra mig en enda som kan matcha den livslängden. Den svarta, sent debuterande, amerikanska naivisterna Anna Mary Robertson, kallad Grandma Moses, levde två veckor längre. Hon föddes den 7 september 1860 och avled den 13 december 1961.

Italienskt intermezzo

De första åren av 1860-talet blev en period av intensiv verksamhet och avgörande händelser för Pehr Ambjörn Sparre. Sonens födelse och dramatiken kring P. O. Bagges lejonmärke var bara delar i en större och mer komplicerad helhet.

Den 12 juli 1862 skrev Sparre kontrakt för 5 år med den italienska poststyrelsen. I ledningen satt generaldirektören greve Giovan-

"Stadshus",
ett av Louis Sparres fyra bidrag till 1922 års tävling.
Hans övriga bidrag hade mottoerna
"Posthorn", "S:t Görän" och "Världspost".

Louis Sparre som barn. Foto i Paris ca. 1875.

ni Battista Barbavara di Gravellona, en nära släkting till Sparres unga, blivande hustru. Giuseppe Garibaldi's enhetsverk hade nått så långt att det nya kungadömet skulle ge ut de första rikstäckande frimärkena. Man hade under en övergångstid använt sardiska frimärken. Sardinien omfattade då, förutom ön, ett ansenligt område i nordvästra Italien med flera betydande städer som Genua och Turin. Sparre samarbetade med boktryckarbröderna Pellas i Genua. Märkena skulle ges ut försedda med ett underliggande säkerhetsstryck. De skulle vara perforerade och försedda med vattenmärke.

Sparre tecknade och graverade märkesbilden som dominerades av en vapensköld med Savoyens kors. Åtta valörer framställdes som gravyravdrag: 1, 5, 10, 15, 20, 40 och 80 centesimi och 3 lire. Avdragen är extra intressanta eftersom de försetts med hans namn (A. Sparre) i nedre vänstra hörnet.

Priset för tillverkningen skulle vara 1,20 francs per tusen frimärken.

Relativt snart började den italienska poststyrelsen tvivla på Sparres möjligheter att framställa och leverera märken i tid och i tillräcklig kvantitet. Samtidigt framkom från flera håll ett starkt missnöje med hans förslag, både ur bildmässiga och tekniska aspekter. Efter att de första leveranserna av färdiga frimärken skjutits upp gång på gång beslöt styrelsen att ogiltigförklara kontraktet.

I samband med förhandlingar med tänkbara tryckare i London fick man dessutom uppgifter i ett telegram från Sardiniens legation att Sparre sedan länge stod under diskret bevakning av den engelska polisen. Hans fingerfärdiga skicklighet i att fabricera ”pundsedelliknande papper” hade inte gått spårlöst förbi.

Det enade Italiens första reguljära frimärksutgåva kom att omfatta sju valörer. Bilden visar konung Viktor Emanuel II i vänsterprofil. De trycktes vid Thomas de la Rues (1793-1866) bekanta firma i London och fanns på de italienska postkontoren från den 1 december 1863.

För P. A. Sparres del var det annullerade avtalet en svår olycka. Han hade investerat stora summor i maskiner för frimärkenas tryckning. De stod nu överksamma i Turin, till ingen nytta. Han inledde en omfattande process mot den italienska staten – utan att uppnå nämnvärd kompensation.

Giovanni Battista Barbavara di Gravellona var det italienska postverkets generaldirektör under 1860-talet. Han var också en nära släkting till Sparres trolovade. Framärke från San Marino 1997.

Gravyravdrag för valören 15 centesimi. En av åtta valörer i det som planerades bli det enade Italiens första frimärksutgåva. Sparres namn är ingraverat längst ned t. v. på bilden.

Lejonets svanesång

Den svenska poststyrelsen hade planerat att frimärkena med det liggande lejonet som motiv successivt skulle användas i stället för vapentypen med dess otydliga valörangivelser. Så blev det som bekant inte; utgivning- en kom till slut att begränsa sig till tre kompletterande, nya valörer. Först med Per Olof Bagges ringtyp 1872 hade Postverket tillgång till frimärken som uppfyllde alla krav på lätt avläst värdeangivelse. Bagges ringtypsmärken var sedan i bruk i bortemot 30 år.

I slutet av 1865 framställde Sparre i Paris den modergravyr som var utgångspunkten vid tillverkningen av frimärken typ liggande lejon i valörerna 17 och 20 öre. Originalteckningen utförde han själv men den finns inte i behåll. Bilden är ju i allt väsentligt hämtad från P. O. Bagges förlaga till valören 3 öre. Denna hade, i sin tur, hämtat grunddragen från tidens riksbanksedlar.

Till skillnad från situationen då den lägsta valören presenterades 1862 gick allt den här gången lugnt till. Märkena togs emot utan anmärkning av poststyrelsen i Stockholm. De gavs ut den 1 april 1866. Med dessa båda valörer upphörde Pehr Ambjörn Sparres verksamhet som tecknare och gravör

av frimärken. Rollen som frimärkstryckare hade han ju redan sedan länge de facto släppt ifrån sig.

Det berodde knappast på Sparres trots allt mycket ambitiösa och talangfulla insatser i branschen. Men faktum är att efter hans lejongravyrer 1865 kom det att dröja 63 år innan en infödd, svensk gravör fick chansen på nytt. Sven Ewert (1895-1959) skapade märkena till Gustaf V:s 70-årsdag 1928. Mellan Sparre och Ewert hade en obruten rad utomordentligt skickliga, utlandsfödda yrkesmän fört gravstickeln.

Franska förtretligheter

Under kriget mellan fransmän och tyskar ställde sig P. A. Sparre hösten 1870 i den franska regeringens tjänst. Verksamheten som frimärkstillverkare betraktade han som en rätt marginell företeelse i sitt liv. Han såg snarare sig själv som expert på artilleri, skjutvapen och ammunition.

Vid en av resorna till Nantes och St. Étienne för "la Défence Nationale" väckte hans främmande uttal orsbfolkningens uppmärksamhet. Han togs i fängsligt förvar, misstänkt för att vara tysk spion. Först sedan den franske krigs- och inrikesministern

Adrag 1865 från den valörlösa moderstämpeln som användes till framställningen av 17- och 20-öresvalörerna liggande lejon. Gravyren blev Pehr Ambjörn Sparres sista insats som frimärkstillverkare.

Léon Gambetta (1838-1882) telegramledes gått i god för honom kunde Sparre undgå en hotande arkebusering och lämna platsen som en fri man.

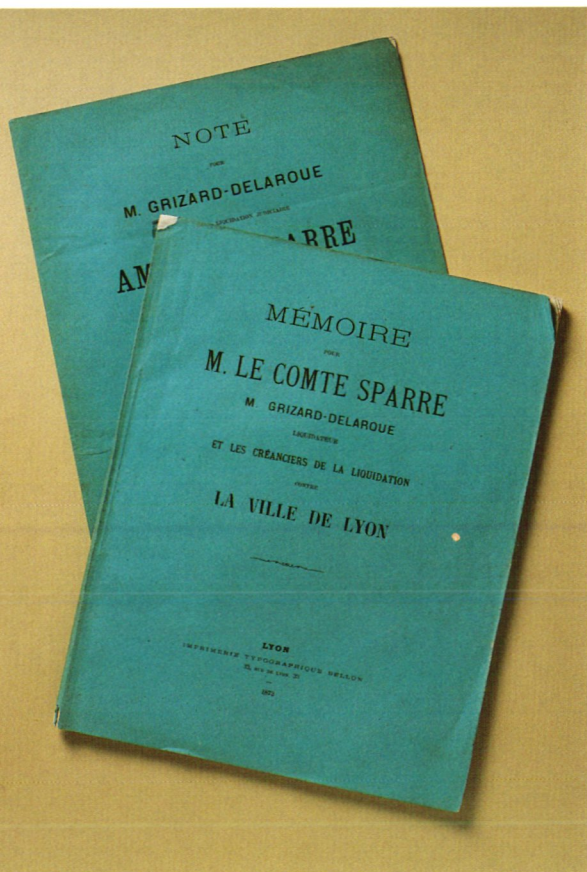
I Lyon skapades ett centrum för försvaret av södra Frankrike. Den outtröttligt uppfinningsrike vapenexperten Sparre kallades till platsen. Efter underhandlingar med presidenten för försvarskommittén fick han tillfälle att lyckosamt demonstrera gevär och patroner av egen konstruktion.

Sparre gavs också tillstånd att sätta upp en fabrik för tillverkning av ammunition i staden. Metallbristen gjorde sig alltmer påmind ju längre kriget fortgick. Hans kunskaper som papperstillverkare och vapenspecialist kunde nu förenas på ett mirakulöst sätt. Han uppfann en metod att tillverka patronhylsor av papp och hans leveranser av ammunition kunde fortgå utan avsevärda störningar.

Vid freden i maj 1871 hade staden Lyon tömt sina kassakistor. Sparre hade med tiden lånat upp stora belopp för att kunna driva sin tillverkning trots bristen på råmaterial. Han hade fordringar på staden på inte mindre än 700.000 francs, pengar som man inte hade. I stället utsattes han för en förtalskampanj som gick ut på att han i löndom samarbetat med tyskarna. Ännu en gång tvingades Sparre att inleda en process för att få sin sak prövad.

Som en tröst i denna bekymmersamma tid mottog han den 8 december 1871 beskedet att han tilldelats titeln riddare av Hederslegionen för sina insatser för Frankrikes försvar under kriget. Brevet, signerat av utrikesminister Rémusat, överlämnades till Sparre av baron Adelswärd, Sveriges och Norges minister i Paris.

Den 23 mars 1872 föll domen till Sparres fördel i den talan han väckt mot staden Lyon. Domstolens utslag överklagades emellertid och en undersökning påbjöds av Nationalförsamlingen. Efter en lång och bitter procedur blev domen slutligen stadfäst. Den franska staten tilldelade Sparre det belopp han hade fordringar på. Men, inte oväntat, blev slutet ändå mycket Sparremässigt; rättegångarna hade vid det laget

Rättegångshandlingar efter Sparres process mot staden Lyon från 1873.

kostat honom uppemot 800.000 francs. Hoppet om ekonomisk trygghet hade ännu en gång gäckats.

Sidendrömmar vävas – och brista

Tiden i Lyon hade bjudit Sparre på åtskilliga besvikelser men också stimulerat hans uppfinnarhåg på flera sätt. Han hade bland annat studerat de världsberömda jacquardsidenväverierna i staden och intresserat sig för de punsade kort som styrde mönstringen i väven. Varje kort motsvarade ett inslag i väven och genom vävmaskinerna fördes en ändlös kedja av kort, alla håslagna för hand i olika kombinationer. Sparre lyckades konstruera en maskin som ersatte den manuella håslagningen. Han beslöt sig för att försöka

exploatera uppfinningen i sitt gamla hemland, i Sverige.

På sommaren 1876 lyckades Sparre intressera konsul Per Edvard Kreuger (1820-1895) i Kalmar för sina planer. Denne var farfar till finansmannen Ivar Kreuger (1880-1932). Fabriken anlades i konsuls hemstad och ett aktiebolag bildades. Inledningen präglas av stark framtidstro; maskiner hämtas från Chemnitz, silke från Hamburg. Dessutom skaffas en anseelig skara arbetare, både franska och svenska, till fabriken.

Efter att först ha inkvarterat sig provisoriskt på fabriksområdet köpte Sparre senare det gamla biskopshuset i Kalmar. I huvudbyggnaden mot gatan installerade han sin ogifta syster Ada (Adelheid). Själv bodde han med sonen Louis i ett gårdshus. Han lade ner stora kostnader på en ståndsmässig inredning. Kakelugnar med Sparrevapen sattes upp i paradrummen. Praktfulla möbler och specialtillverkade målade glasfönster rekvirerades från Paris. Han kände en stark förtröstan i det nya företaget.

Men oturen grinar honom åter i ansiktet. Verksamheten vid det sparreska patentväveriaktiebolaget fick aldrig luft under vingarna. Redan efter ett och ett halvt år, i januari 1878, tvingades direktionen försätta sitt bolag i konkurs. Per Kreuger ansåg sig inte kunna skjuta till mer pengar till ett företag som redan kostat dubbelt så mycket som man kalkylerat med. Dyrbar utrustning kastades urskillningslöst ned på gatan och den stora fabrikstomten måste slumpas bort. Pehr Ambjörn Sparres försök att återetablera sig i fosterlandet hade slutat på sämsta möjliga sätt. Under återstoden av sitt långa liv gjorde han endast några få, kortvariga besök i Sverige.

Uppfinningar utan slut

Sparres hela resterande tillvaro, mer än 40 år, kretsade kring nydanande konstruktioner och uppfinningar. Hans insatser spände över ett extremt brett register – säkerhetspapper, vapen, cyklar och cykeldäck, flygmaskiner, undervattensfarkoster och förslutning av buteljer.

Svagheten låg väl i denna rastlösa spännvidd av utmaningar. Och utgången av hans mödor blev på ett ödesmättat sätt alltid densamma. Först en otyglad egen optimism och löftesrika antydningar från tänkbara intressenter som sedan utmynnar i missräkningar och stora ekonomiska förluster. Men han förefaller att aldrig låta sig nedslås och är ständigt beredd att ta itu med nya utmaningar. Vissa av hans konstruktioner var inte så originellt nydanande som han själv uppfattade dem, andra såg imponerande ut på skrivbordsstadiet men fungerade sämre då de prövades i praktiken. Inte så få var genialt nyskapande – men hopplöst före sin tid.

I slutet av 1886 återupptog P. A. Sparre försöken att lösa ett problem som periodvis sysselsatt honom redan tidigare. Med sommaren 1851 i minne arbetade han med konstruktionen av en styrbar ballong. Sonen Louis som då ännu arbetade vid faderns sida fick i uppdrag att rita mekaniken som skulle drivas med pedaler och utväxlingar. Projektet fick aldrig någon slutgiltig lösning men kom säkert Louis Sparre att påskynda sin brytning med fadern och att följa sin kallelse mot måleriet.

Huvuddelen av sitt liv efter sidensatsningen i Kalmar tillbringar Pehr Ambjörn Sparre i Paris, dock med avbrott för åtskilliga långa uppehåll i England och Skottland. Vid 1890-talets början inleder han försök att skapa en modern cykel; han inser att den är på väg att bli ett viktigt kommunikationsmedel. Efter att ha provat konstruktioner som inte leder fram till något praktiskt utförande koncentrerar han i stället sina ansträngningar på hjulen. De punkteringsfria, massiva gummidäcken, "Sparre tyres", utvecklar han i England. Under en tid ser de verkligen ut att kunna framställas i kommersiell skala, kanske rent av köpas in i jättelika kvantiteter till krigsförband i Frankrike och Ryssland. Men de sista, avgörande hållfasthetsproven 1894 vid arméns cykelfabrik i Puteaux, en förstad till Paris, tycks inte ha utfallit gynnsamt. Återigen upplöstes en spänd förväntan i intet.

"Sparres första provtryck" och det unika kvartsarket

Greve Sparres namn kom på ett sällsamt sätt att nämnas i samband med att ett stort parti obegagnade svenska frimärken dök upp i Paris vid 1800-talets slut.

Den franske frimärkshandlaren Théophile Lemaire (1865-1943) förvärvade på 1890-talet ett antal treskillingar, bruna lokalfrimärken och alla sex valörerna i 1858 års vapenserie. Han uppgav att han köpt märkena i Paris direkt av P. A. Sparre. De uppvisar stora likheter med originalfrimärken men pappret är egendomligt vertikalt strimmigt och de är linjetandade, inte arktandade som de riktiga märkena. Linjetandningen har vissa likheter med den tidigare berörda kamtandningen. Nålarerna sitter i parallella rader. Perforeringen utförs vågrätt och lodrätt i två separata moment. Slutresultatet innebär ofta olikformade, ibland helt felande, hörntänder.

Några svenska samlare köpte treskillingar ur partiet vid förra sekelskiftet men returnerade dem sedan de konstaterat att de inte var äkta. En del av handlarens märken köptes av en amerikansk samlare i början av 1900-talet men hundratals exemplar fanns kvar i butiken på 16 avenue de l'Opéra ännu på 1930-talet.

Dessa välgjorda falsifikat gick länge under namnet "Sparres första provtryck" men har ingenting med dennes verksamhet att göra. Så sent som vid 1960-talets början uppfattades de som autentiska Sparre-produkter också av svensk expertis. I dag går de under beteckningen "Pariserförfalskningarna". Framärkshandlaren Lemaire kunde naturligtvis inte heller visa upp några som helst belägg för att han inhandlat materialet av Sparre personligen.

Däremot finner jag själv det mycket frestande att tro att ett annat objekt på flera sätt härstammar från Pehr Ambjörn Sparre. Det berömda kvartsarket, 25 märken, av valören 4 skilling banco som är den enda större enhet som bevarats av vår första emission finns i dag i Postmuseum. Det upptäcktes i Paris kring år 1900 och förvärvades 1910 av

De så kallade Pariserförfalskningarna omfattade bland annat Vapenutgåvan i öresvalörer med dess sex märken.

storsamlaren Erik Leijonhufvud (1862-1943). Då denne tröttnade på sina frimärken och lät försälja dem genom ett anbudsförfarande i november 1923 satte han priset för kvartsarket till 10.000 kr. Ingen kunde eller ville få fram så mycket pengar. Det slutade med att Postmuseum i januari 1924 bytte till sig den unika enheten. I gengäld gav museet ett stort antal ostämplade, huvudsakligen klassiska, svenska märken.

Det är en lockande tanke att kvartsarket länge funnits hos Sparre. Kanske hade han hoppats behålla det genom hela sitt liv men tvingats att sälja det på sin ålderdom, drabbad av ständiga ekonomiska motgångar. Några säkra bevis för att objektet varit i Sparres privata ägo föreligger dock inte. Det

berömda kvartsarket är i alla händelser framställt under hans tid som föreståndare för tryckeriet. De 25 märkena tillhör den sjunde leveransen av fyraskillingar den 1 september 1856. Färgen är rent blå, bakgrundstrycket, guillocheringen, är tätt.

Bottenkänning

Ännu så sent som 1905, då Sparre var 77 år gammal, samarbetade han med den i England bosatte svenske miljonären och vapentillverkaren Thorsten Wilhelm Nordenfelt (1842-1920). Deras gemensamma projekt gällde konstruktionen av en ny typ av ubåt. Nordenfelt hade redan tidigare med framgång varit i branschen. Hans farkoster, utar-

betade med den legendariske brittiske pionjären George William Garrett (1852-1902), hade sålts till Grekland, Turkiet och Sverige. Nordenfelt tycktes vara en idealisk partner, förmögen, välbekant med brittiska förhållanden, nära vän till Alfred Nobel (1833-1896) och i England agent för det svenska Mitisstålet.

Sparre hade, å sin sida, tidigt visat saken en ingående uppmärksamhet. Under 1904 hade han fördjupat sig i konstruktionsproblem och rent av byggt en arbetande modell som han demonstrerade för sin svärdotter i ett badkar.

Ubåtsprojektet är naturligtvis till en början mycket löftesrikt. Medan Nordenfelt i London bearbetar lorderna i det brittiska amiralitetet underhandlar Sparre i Paris med chefen för "les Constructions Navales au Ministère de la Marine".

Under hösten 1905 träffas de två uppfinnarveteranerna hemma hos Sparre i Paris där de i dennes dåvarande lägenhet på 9 rue Claude Chahu arbetar med experiment från 7 på morgonen till 11 på kvällen.

Projektet föreföll gå mot en succéfyllt klimax. Överläggningar hade redan tagits med ett skeppsvarv i Glasgow. Allt var slutligen klart för undertecknandet av det guldkantade kontraktet. Pehr Ambjörn Sparre tycktes äntligen, vid hög ålder, ha nått det erkännande och det ekonomiska välstånd som hade missunnats honom under ett febrigt aktivt, emellanåt snillrikt, uppfinnarliv. Men i sista stund rycktes mattan bort under fötterna på honom. Han skriver till sonen och sonhustrun:

Nordenfelt infann sig på utsatt dag och pappren voro på bordet för att undertecknas. Vid undertecknandet skulle de betala kontant £ 10.000 (250.000 fr.) och sedan 12% på hela försäljningssumman för varje fartyg. Som priset är £ 50.000 för varje båt, så skulle vi få £ 6.000. Och som de ansågo sig kunna leverera minst 4 båtar om året så vore det £ 24.000 om året i 14 år! – Checken för de £ 10.000 som skulle betalas vid teckningen låg färdig på bordet. – Så stod saken då dörren öppnades och in trädde en av deras ingenjörer som just anlänt från London och medhade ett häfte av 'Civil Engineers Society's' publikation där en

föreläsning fanns återgiven som hållits för 20 år sedan uti Societé des 'Civil Ingeneers' i London och varuti stod att en dansk Officer de Marina yttrat att man skulle kunna manövrera undervattensbåtar på ett sätt som var alldeles lika med mitt. Följden blev att allt blev avbrutet igen. Det är att märka att detta var blott yttrat så som en idé och ingen människa hade sedan dess tänkt därpå.

Återupptäckt

Samtidigt som förhandlingarna om serietillverkning av Sparres undervattensbåt pågick som bäst i Glasgow firades ett jubileum i Sverige. Den 1 juli 1905 var det 50 år sedan de första svenska frimärkena gavs ut. Tilldragelsen betraktades som viktig och Sveriges Filatelist-Förening lät sammanställa en handbok över de hittills utgivna frimärkena och helsakerna – *Sveriges Frankotecken 1855-1905*. Boken innehöll också en allmän, postal del.

P. A. Sparre var, som vi vet, vid denna tidpunkt ännu en vital och aktiv herre. Men några kontakter med honom tog inte handboks-kommittén. Man kunde inte föreställa sig att den som tillverkade frimärken för femtio år sedan fortfarande levde.

Tre år senare, sommaren 1908, fick emellertid redaktören för *Svensk Filatelistisk Tidskrift*, Hilmer Djurling, av en tillfällighet kännedom om att Sparre ännu fanns i livet.

Uppenbarligen har Djurling bett Sparre om dennes porträtt, och väddat att han skulle berätta något om tiden som frimärkstillverkare. Bilden och Sparres egenhändiga brev återgavs, tillsammans med en biografisk artikel av Djurling, under rubriken "Våra Porträtt" nr. 100 i *Svensk Filatelistisk Tidskrift* nr. 8 1908.

Sparre informerar att han inte fört några anteckningar om tiden som frimärkstryckare. Han antyder däremot att han för poststyrelsens räkning arbetat med försök att åstadkomma förfalskningssäkert papper. Troligen minns han fel på den punkten. Han har väl närmast experimenten med sedelpapper för Rikets Ständers Bank i tankarna.

Porträttbilden är relativt nyligen tagen. P. A. Sparre är kring de sjuttio, en ansenlig ålder på den tiden. Han utstrålar ännu en respektingivande kraftfullhet men ser samtidigt trött och desillusionerad ut. Det finns ett förgrämt drag över ögonen och munnen. Hans liv har innehållit fler motgångar än glädjemen.

Örn med brutna vingar

Uppfinningarna, nykonstruktionerna dominerade Sparres liv ända fram till hans död. Under en period sökte han utveckla en flygmaskin som kunde lyfta direkt från marken, rakt upp. En teknisk utmaning som först senare, genom den spanske ingenjören Juan de la Ciervas (1895-1936) autogiro 1923, närmade sig en slutlig lösning. Ur denna utvecklades helikoptern.

Över huvud taget intresserade sig P. A. Sparre för kommunikationsmedel. En lång tid av ballongintresse hade ersatts av tankar på farkoster efter principen tyngre än luften. Fartyg, krigiska och fredliga, färdades på vattnet eller under det, upptog mycket av hans tid. Cykeln trodde han på men inte bilen. Han såg den som opålitlig och underhållskrävande. Den kunde lätt välta enligt hans uppfattning. Sannolikt var det minnena av hustruns olycksöde som gjorde sig påminda.

Om en broms bråkar aldrig så litet utför en backe, så är det klippt. – Om man ökar farten, kan en liten sten, som man ej sett kasta en i diket skriver han till sonen om det livsfarliga åkdonet.

År 1916 kom han själv under en bil på boulevard des Italiens vid place de l'Opera och manglades illa. Skadorna blev allvarliga men den gamle mannen, han var då åttioåttårig, kunde på ett märkligt sätt återhämta sig och fortsätta med sina ständigt pågående projekt. Han förflyttade sig med kryckor.

I slutet av 1910-talet lyckades sonen verkligen att få honom att flytta upp till Stockholm för att möjligen inrätta sig i en mer ordnad och behaglig livsföring. Sparre var då halvblind och stendöv men hyrde per omgående en verkstad där han inledde ex-

Autogiron förverkligades 1923, ett par år efter Sparres död. Helt kontrollerade, vertikala uppstigningar åstadkoms först 1934. Konstruktören Juan de la Cierva på ett spanskt frimärke från 1939.

periment med blekning av papper. Några månader senare gav han upp sin skyddade tillvaro och flydde hem – till Paris.

Sista gången hans son och sonhustru, Eva Mannerheim-Sparre, träffade honom var i december 1920. Pehr Ambjörn Sparre hade då flyttat till en våning på 90 avenue de Versailles. Den låg fem trappor upp, utan hiss. Besökarna kom obemärkta in, dörren var olåst. Sparre satt nedhukad framför en öppen spis med ryggen mot dem. I ett av rummen fanns en säng, några stolar och ett arbetsbord. I övrigt var det fyllt av maskindelar, glasburkar och gammalt bråte. Den enda belysningen utgjordes av en liten fotogenlampa. De övriga fyra rummen i lägenheten upptogs av hans senaste och mycket skrymmande projekt, en maskin för avbarkning av timmerstockar.

Perge Animo Sperare

De allra sista månaderna bodde Sparre i en liten tvårummare som han hyrde i Passy i utkanten av Paris. Han levde i armod.

Den 21 mars 1921 avled Pehr Ambjörn Sparre efter ett hastigt sjukdomsförlopp.

P. A. Sparre uppmärksammades i *Svensk Filatelistisk Tidskrift* nr. 8 1908.

Sparres egenhändiga brev till redaktören återgavs i facsimil på artikelns andra sida.

Svensk Filatelistisk Tidskrift

Egare och utgivare:

☛ Sveriges Filatelist-Förening, Stockholm ☚

med lokalafdelningar i Göteborg, Malmö, Norrköping, Helsingborg och Borås.

N:o 8 (90)

Redaktör: HILMER DJURLING.

F. R. P. S. L.

IX årg. 1908.

VÅRA PORTRÄTT. 100.

I såväl postalt som filatelistiskt afseende intager Civilingenjören Grefve PER AMBJÖRN SPARRE i de svenska frimärkenas historia en framstående och för oss filatelister särskildt intressant plats. Därest man vid arbetandet af föreningens jubileumsverk, »Sveriges Frankotecken 1855—1905», haft något porträtt af denne, de första svenska frimärkenas tillverkare och leverantör, att tillgå, så skulle det samma ha haft sin gifna plats bland öfriga historiska personligheter i den postala delen. Man tänkte sig ej heller möjligheten af att Grefve Sparre 50 år därefter ännu var i lifvet. Nedskrifvaren här af erfor emellertid för en tid sedan af en händelse att så var fallet och har Grefve Sparre nu välvilligt ställt sitt porträtt till vår tidskrifts förfogande. Å omstående sida återgifva vi äfven några intressanta punkter ur ett bref från Grefve Sparre rörande frimärkstillverkningen.

Det torde äfven vara af speciellt intresse att här återgifva hvad det nämnda arbetet,

Sveriges Frankotecken, har att förmåla rörande Grefve Sparres ställning till den första frimärkstillverkningen i Sverige.

Generalpoststyrelsen afslöt, såsom förut blifvit nämndt, den 12 april 1855 kontrakt med greve Per Ambjörn Sparre om tillverkning för postverkets räkning af frimärken af föreskrifven beskaffenhet. Uti ifrågasvarande kontrakt stadgades om frimärkspapperets tillhandahållande och redovisning; om dess förseende med »limm», så att frimärkena, lindrigt fuktade å baksidan, kunde fästas å breven samt därstädes blifva stadigt fastsittande; om frimärkenas storlek, utstyrsel, valörer och färg; om deras »prickning» (perforering). Vidare bestämdes om skyldighet för greve Sparre att, då den redan beslutade förändringen i myntets benämning och beräkning trädde i verkställighet, utan ersättning ändra stämpelvalörerna från skillingtal till de tal i annan myntsort, hvilka styrelsen komme att meddela; om kontroll genom af styrelsen utsedd person till skyddande mot obehörig användning af de i Sparres vård befintliga maskiner och pressar för frimärkstillverkningen; om sättet

Grefve P. A. Sparre.

för frimärkenas levererande och kvittensers afgifvande samt makulaturtryckets redovisning; om högsta leverans, som postverket ägde påfordra per månad (500,000 märken), om Sparres ersättningskyldighet för frimärkspapper, som ej blefve redovisadt; om ersättningen till honom för frimärkenas tillverkning — 32 sk. banko för 1,000 märken samt

För att tillfredställa Er önskan om mitt
porträtt, sänder jag härhos en fotografier

Men som jag aldrig skrifvit några anteck-
ningar angående frimärkstillsättningen, kan
jag naturligen ej nu sända några.

Om jag hade haft tid, så hade jag nog
kunnat amnotera de för mig rätt kostbara
na försök och försor som jag då gjorde för
att tillmötesgå poststyrelsens önskan
att utfinna något praktiskt sätt för post-
styrelsen att upptäcka efteraktning, men
som "ingen är profet uti sitt eget land" som
ordspråket säger, så blef intet antaget, och
jag fick stå för mina kostnader.

Jag har dock sedan haft den tillfreds-
ställelsen att det system af kontrol, som
jag då uppfannit, har sedan antagits af
La Banque de France, som använder det
ännu i dag. Men olyckligtvis för mig hade
jag ej uttaget något patent derpå, så att
jag ej kunnat sköda någon penningar
fortjänst. - - - - -

Med största Höfaktning

P. A. Sparre

Vid sin död var han närmare 93 år gammal. Sonen Louis befann sig med hustrun i Algeriet där de tillbringat vintern. Då han anlände till Paris hade fadern redan blivit jordfäst genom den svenska legationens försorg.

I samband med de svenska frimärkenas hundraårsjubileum sommaren 1955 lät organisationskommittén för utställningen Stockholmia 55 iordningställa gravstenen på kyrkogården i Bagneux nära Paris. Jubileumsdagen den 1 juli lades en krans på Sparres sista viloläger.

Pehr Ambjörn Sparres latinska motto är hugget i gravstenen. Det innefattar på ett subtilt och sinnrikt sätt både hans namn och hans levnadslopp: *Perge Animo Sperare – Upphör ej att hoppas.*

Pehr Ambjörn Sparre 1911, vid 83 års ålder.
Från en artikel i *Stockholms-Tidningen*
26 januari 1936. I bildtexten anges porträttet
vara en etsning av Louis Sparre. Det förefaller
mer troligt att det är utfört av denne som
teckning i kol. Möjligen har skissen
senare gått förlorad.

Värdefulla synpunkter har framkommit
vid samtal med friherre *Per Sparre*, Stocksund,
ordförande i släktföreningen Sparre.
Genom honom har jag också fått tillgång till ett
unik, aldrig tidigare publicerat bildmaterial.

Stimulerande kontakter med
flyghistorikern *Seve Ungermark* och
Ian Wiséhn, chef för Kungl. Myntkabinettet,
har också underlättat och
berikat mitt arbete.

FOTO AV SVEN TIDEMAN, DÄR EJ ANNAT ANGIVITS

Källor och litteratur

Abrahamson, Nils,

Pehr Georg Sparre: Marinöverste och författare.

Karlskrona 1998.

Aftonbladet, 1851-1855.

Bohman, N. & Dahl, T. ,

(red.), Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok 1-8.

Stockholm 1942-1955.

Bore, 1851.

Castegren, Erik,

Riksbankens Pappersbruk Tumba.

Stockholm 1955.

Dehn, Roy A.,

Italian Stamps. A handbook for collectors.

London 1973.

(Djurling, Hilmer),

Våra porträtt. 100.

Svensk Filatelistisk Tidskrift nr. 8 1908.

Elgenstierna, Gustaf,

(utg.), Den introducerade adelns ättartavlor vol. I-IX. Stockholm 1925-1936.

Emin, Théodore,

Théophile Lemaire.

L'Échangiste Universel 15 Novembre 1943.

Haij, Curt,

Sedeltryckarna Nyman – förslagsställare och tryckare av frimärken.

Posttryttaren 1971.

Handbok över Sveriges frankotecken 1855-1963.

Stockholm 1964.

Harlén, Hans,

Stockholm från A till Ö: Innerstaden.

Stockholm 1998.

Heide, Frits,

Luftskipperen Joseph Tardini og hans Ballonopstigninger i København Sommeren 1851.

Historiske meddelelser om København, fjerde række III bind, hæfte 7-8.

Köpenhamn 1953.

Heurgren, Paul Gerhard,

Greve Pehr Ambjörn Sparre ritade, graverade och tryckte de första svenska frimärkena.

Frimärkets Dags årsbok 1945. Stockholm 1945.

Heurgren, Paul Gerhard,

Greve Pehr Ambjörn Sparre framställde de första svenska frimärkena.

Svensk Filatelistisk Tidskrift nr. 7 1955.

Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige:

Band I - VII. Stockholm 1859-1866.

Illustrerad Tidning,

nr. 23, 7 juni 1856.

Lana, Robert E.,

Italy. Sparre's essays were Italy's first.

Linns Stamp News July 12 1993, vol. 66 issue 3375.

Lundin, Claes & Strindberg, August,

Gamla Stockholm.

Stockholm 1974. [o. u. 1880-1882].

Lüning, Örjan,

Luftpostens historia i Norden.

Stockholm 1978.

Mannerheim-Sparre, Eva,

Konstnärsliv: Sparreminnen från gamla tider till 1908.

Stockholm 1951.

Mattson, Robert,

Postmuseum: introduktion till frimärksvåningen.

Stockholm 1990.

Mémoire pour M. le comte Sparre

M. Grizard-Delaroue liquidateur et les créanciers de la liquidation contre la Ville de Lyon.

Lyon 1873.

Nathorst-Böös, Ernst,

Om sedlar – Konstnärer, förslag och upplagor.

Särtryck ur *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1972.

Stockholm 1974.

Note pour M. Grizard-Delaroue

syndic de la liquidation judiciaire
Ambjörn Sparre dans l'instance pendante
devant la cour d'appel de Lyon
entre cette liquidation et la Ville de Lyon.
Lyon 1873.

Nørgaard, Erik,

Titta en ballong.
Höganäs 1971.

Olsson, Hjalmar & Strandell, Nils,

Skilling-Banco-Frimärkena.
Stockholm 1930.
(*Meddelanden från Postmuseum* nr 12).

Olsson, Hugo,

Något om Greve P. A. Sparres tryckmateriel
samt redskap och maskiner för tillverk-
ningen av skilling banco-frimärkena.
Postryttaren 1954.

Sparre, Per,

Pehr Ambjörn Sparre: Ett missförstått geni.
Arte et Marte 1993.

Stavenow, Bo Erik & Millhagen, Bo,

Svensk Frimärks-Fakta 2:1.
Frankotecken 1855-1891. Vapenfrimärken.
Malmö 1995.

Stockholms Adress-Kalender för 1851.

(Utarbetad efter årets mantalsförteckningar)
af C. A. Djurberg & Axel Göthström.
Stockholm 1851.

**Stockholms Adress-Kalender eller Vägvisare
för år 1855.**

Arbetad efter årets Mantalsförteckningar af
Bergsten & Göteström.
Stockholm 1855.

Stockholms Dagblad,
1851-1855.

Sundman, Gösta,

Om den första frimärkstryckpressen i
Sverige.
Postryttaren 1985.

Svensk Filatelistisk Tidskrift,
1908-1955.

Svenskt konstnärslexikon.

Malmö 1952-1967.

Svenskt biografiskt lexikon.

Band I-XXX. Stockholm 1918-2000.

Svenson, Gilbert,

Stildrag hos våra frankotecken (1).
Stockholm 1969.
(*Meddelanden från Postmuseum* nr 34).

Sylwan, Björn,

Eric von Rosen och hans frimärksdonation
till Postmuseum.
Postryttaren 1997.

Westberg, Nils,

Sveriges första frimärken.
Postryttaren 1954.

Wolodja (sign. Waldemar Swahn),

Sedelförfalskare med officiellt tillstånd.
Stockholms-Tidningen – Stockholms Dagblad 26
januari 1936.

Åkerstedt, Sven,

Kring frimärksframställningen i Sverige.
De två som tillverkade våra skilling banco-
märken.
(Frimärkets bok. Från postens ursprung till
vår tids filateli).
Stockholm 1957.

Åkerstedt, Sven,

Kring 1860-talets frimärken i lejontyp och
deras tillkomsthistoria.
Postryttaren 1961.

Åkerstedt, Sven,

Förspelet till 1924 års svenska UPU-serier.
Postryttaren 1964.

Åkerstedt, Sven,

Det förgelseväckande lejonet.
Postryttaren 1965.

Åkerstedt, Sven,

Pariserförfalskningarna.
(*Facit* 1968: Specialkatalog över de nordiska
ländernas frimärken).
Stockholm 1967.

Otryckta källor:

P. A. Sparres provbok.

Album med inklistrade sedel-, pappers- och tryckprover ca. 1800-1900.

Kungl. Myntkabinettet, Stockholm.

Protokoll fört vid SFF:s avdelning i Göteborg den 18 april 1974.

Seve Ungermarks nätsida "Själens vingar".

(www.ungermark.se)